

“ग्रामपंचायत सार्वत्रिक निवडणूक
(सदस्य संख्या, प्रभाग रचना व आरक्षण)
आदेश, २०२१”

राज्य निवडणूक आयोग, महाराष्ट्र

क्रमांक - रानिआ/ग्रापंनि-२०२१/प्र.क्र.४/का-८
नवीन प्रशासकीय भवन, मादाम कामा रोड,
हुतात्मा राजगुरु चौक, मुंबई- ४०००३२.
दिनांक : २४/११/ २०२१

आ दे श

ज्याअर्थी, भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद २४३ के व महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८ मधील तरतुदीनुसार:-

- i) स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणुकांचे अधिक्षण (superintendence), संचालन (direction) व नियंत्रणाचे (control) पूर्ण अधिकार राज्य निवडणूक आयोगाकडे निहित (vested) केले आहेत.
- ii) ग्रामपंचायतींच्या निवडणुका मुक्त (free), न्याय्य (fair) व पारदर्शक (transparent) वातावरणात पार पाडण्याची जबाबदारी राज्य निवडणूक आयोगाची आहे.
- iii) ग्रामपंचायतींची मुदत संपण्यापूर्वी तेथे सार्वत्रिक निवडणूक घेणे बंधनकारक आहे.

आणि ज्याअर्थी, ग्रामपंचायतींच्या निवडणुकांमध्ये प्रभाग रचना करणे व आरक्षण ठरविणे, विधानसभा मतदार यादीचे प्रभागनिहाय विभाजन करणे आणि प्रत्यक्ष निवडणूक घेणे अशा तीन प्रमुख टप्प्यांचा समावेश होतो व या तिन्ही टप्प्यांच्या प्रक्रियेमध्ये विविध उप-टप्पे आहेत. राज्यात मोठ्या संख्येने असलेल्या ग्रामपंचायती व त्यांच्या निवडणुकी संदर्भात विविध टप्पे व उप-टप्पे पूर्ण करण्याकरिता लागणारा कालावधी विचारात घेता, प्रभाग रचनेची सुरुवात सर्व साधारणपणे मुदत संपण्याच्या सुमारे वर्षभर अगोदर होते.

आणि ज्याअर्थी, मा.सर्वोच्च न्यायालयाचे रिट याचिका क्र.१८०/२०१९ मध्ये दिनांक ४ मार्च २०२१ चे आदेश व महाराष्ट्र शासनाने, सन २०२१ चा अध्यादेश क्र.३ दिनांक २३ सप्टेंबर,२०२१ अन्वये महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५९ च्या कलम १० (क) मध्ये केलेली सुधारणा याची योग्य अंमलबजावणी करण्यासाठी तसेच राज्य निवडणूक आयोगाने ग्रामपंचायत निवडणुकांच्या विविध टप्प्यांवरील वेळोवेळी दिलेल्या वेगवेगळ्या आदेशांमुळे होणारा संभ्रम टाळण्याकरिता आणि निवडणूक प्रक्रिया सुरळीत पार पाडण्याकरिता एकत्रित व सर्वसमावेशक असे नव्याने आदेश देणे आवश्यक असल्याचे राज्य निवडणूक आयोगाचे मत झाले आहे.

त्याअर्थी, मी, यु. पी. एस. मदान, राज्य निवडणूक आयुक्त, महाराष्ट्र, भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद २४३ के व महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ च्या कलम १०-अ (४) नुसार मिळालेल्या व इतर प्राप्त अधिकारांचा वापर करून ग्रामपंचायतींच्या सार्वत्रिक निवडणुकांकरिता सदस्य संख्या ठरविणे, प्रभाग रचना करणे व आरक्षण चक्रानुक्रमे फिरविणे याकरिता खालीलप्रमाणे आदेश निर्गमित करित आहे.

१. **संक्षिप्त नाव:**

या आदेशाला “ग्रामपंचायत सार्वत्रिक निवडणूक (सदस्य संख्या, प्रभाग रचना व आरक्षण) आदेश, २०२१” असे संबोधिले जाईल.

२. **अधिकार प्रदान:**

राज्य निवडणूक आयोगाने, ग्रामपंचायत सार्वत्रिक निवडणुक प्रक्रियेतील सदस्य संख्या निश्चित करणे, प्रभाग रचना करणे व आरक्षण निश्चित करून ते चक्रानुक्रमे फिरवणे, या बाबतचे अधिकार संबंधित जिल्हाधिकारी यांना यापुर्वीच प्रदान केले आहेत. ग्रामपंचायती ह्या लोकशाहीच्या तिसऱ्या स्तरावरील स्थानिक स्वराज्य संस्था असल्याने, लोकशाही मजबूत करण्यात त्यांची भूमिका महत्वपूर्ण आहे. म्हणून जिल्हाधिकारी यांनी ग्रामपंचायत निवडणुकांचे कामकाज पार पाडतांना, लोकसभा व विधानसभा निवडणुकांप्रमाणे सर्व काळजी व दक्षता घेतली पाहिजे. प्रदान केलेल्या अधिकारांचा वापर करताना

निवडणुकांचे पावित्र्य राखणे आणि निवडणूक प्रक्रिया मुक्त, न्याय्य व पारदर्शक रितीने पार पाडण्याची जबाबदारी जिल्हाधिकारी यांची असेल.

३. विहित मुदतीत निवडणूक घेणे :

भारतीय संविधानाने विहित केलेल्या मुदतीतच निवडणूक घेणे शक्य व्हावे म्हणून, राज्य शासनाने ग्राम पंचायतीची मुदत ज्या महिन्यात संपत असेल त्याच्या सहा महिने अगोदरच्या कालावधीमध्ये तिच्या क्षेत्रात व हद्दीमध्ये बदल (विभाजन, एकत्रीकरण इत्यादी) करू नये. याबाबत राज्य निवडणूक आयोगाचे दिनांक २७ जानेवारी, २००५ चे आदेश आहेत.

४. प्रभाग रचना करण्याची कार्यपद्धती :

ग्रामपंचायतीची सदस्य संख्या निश्चित करणे, प्रभाग रचना करणे तसेच आरक्षण निश्चिती या बाबी मुंबई ग्रामपंचायत नियम १९६६ नुसार करणे आवश्यक आहे. मात्र दरम्यानच्या कालावधीत मा. सर्वोच्च न्यायालयाने दिलेले निर्णय व अधिनियमातील दुरुस्त्या विचारात घेऊन या आदेशात दिल्यानुसार प्रभाग रचनेची कार्यवाही करावी.

४.१ जनगणनेची लोकसंख्या

जनगणना कार्यालयाने प्रसिध्द केलेली लगतच्या जनगणनेनुसार ग्रामपंचायत क्षेत्राची प्रगणक गटनिहाय एकूण लोकसंख्या, अनुसूचित जातीची व अनुसूचित जमातीची लोकसंख्या, प्रगणक गटाचे नकाशे व घर यादी जनगणना कार्यालयाकडून उपलब्ध करून घ्यावी. प्रभाग रचना ही फक्त **लगतच्या जनगणनेच्या लोकसंख्येच्या** आधारे केली जाते, म्हणून त्या क्षेत्रातील मतदार संख्या अथवा सध्याची रहिवाशांची संख्या याचा प्रभाग रचनेशी कसलाही संबंध येत नाही.

४.२ सदस्य संख्या:

ग्रामपंचायत क्षेत्रातील जनगणनेतील लोकसंख्येच्या आधारावर **परिशिष्ट १** नुसार ग्रामपंचायतीच्या एकूण सदस्य संख्येची परिगणना करण्यात यावी.

४.३ प्रभागाची संख्या:

ग्रामपंचायतीला **परिच्छेद ४.२** नुसार गणना केलेल्या एकूण सदस्य संख्येच्या प्रमाणात अनुज्ञेय प्रभागांची संख्या **परिशिष्ट १** नुसार काढावी.

४.४ प्रभागातील सदस्य संख्या:

- ४.४.१ नवनिर्मित ग्रामपंचायतीच्या पहिल्या निवडणुकीच्या वेळी ग्रामपंचायतीला देय होणाऱ्या प्रभागात, प्रभाग निहाय अनुज्ञेय असणारी सदस्य संख्या परिशिष्ट १ नुसार निश्चित करावी.
- ४.४.२ इतर कोणत्याही निवडणूकांमध्ये प्रभागातील कमाल सदस्य संख्या नियमानुसार चक्रानुक्रमे फिरवणे आवश्यक आहे. याबाबत मागील निवडणुकीत ज्या प्रभागात दोन सदस्य आहेत त्या प्रभागांना शक्यतोवर पुढील निवडणुकीत तीन सदस्य देय होतील. प्रभागातील सदस्य संख्या परिशिष्ट २ मधील कोणत्या रकान्यात आहे हे विचारात घेवून, त्यानुसार चक्रानुक्रम अवलंबिण्यात यावा.
- ४.४.३ प्रभाग संख्येनुसार प्रभाग निहाय सदस्यांचे एक चक्र पूर्ण झाल्यानंतर पुन्हा पहिल्या निवडणुकीच्या वाटपाप्रमाणे सुरुवात करावी.
- ४.४.४ ज्या ग्रामपंचायतींना ९ किंवा १५ सदस्य देय असतील तेथे सर्व प्रभागांमध्ये प्रत्येकी ३ जागा देय होतात, त्यामुळे तेथे सर्व प्रभागातील सदस्य संख्या सारखीच असते.

४.५ जागेची (seats) व प्रभागाची सरासरी लोकसंख्या आणि कमाल व किमान मर्यादा:

अधिनियमातील तरतूदीनुसार प्रभागाची लोकसंख्या व त्याला नेमून देण्यात आलेल्या जागांची संख्या याचे गुणोत्तर व्यवहार्य असेल तेथेवर संपूर्ण ग्रामपंचायतीमध्ये सारखेच राहिल. आयोगाने ही व्यवहार्यतेची मर्यादा सरासरी लोकसंख्येच्या १०% कमाल व १०% किमान अशी विहित केली आहे. प्रारूप प्रभाग रचना वरील गुणोत्तर लोकसंख्येनुसार केल्यानंतर प्रभागाची येणारी लोकसंख्या आणि प्रत्येक प्रभागात जनगणनेनुसार येणारी लोकसंख्येची माहिती परिशिष्ट ३ मध्ये भरावी. तसेच या दोन्ही मधील तफावतीची टक्केवारी देखील मोजावी, जेणे करून वरील विहित कमाल व किमान मर्यादा पाळली आहे / नाही हे स्पष्टपणे दिसून येईल.

४.६ प्रभाग रचना करण्याची मार्गदर्शक तत्वे:

- ४.६.१ सदर ग्रामपंचायतीचे संबंधित तलाठी व ग्रामसेवक यांनी गावातील निवासी वास्तुंचे सर्वेक्षण करून जनगणनेतील लोकसंख्येच्या प्रमाणात निवासी वास्तुंचे गुणोत्तर काढून प्रति घर सरासरी व्यक्ती निश्चित कराव्यात.

- ४.६.२ प्रभाग रचनेची सुरुवात दक्षिण दिशेपासून करावी. त्यानंतर दक्षिण-पश्चिम, पश्चिम, उत्तर-पश्चिम, उत्तर, उत्तर-पूर्व, पूर्व व दक्षिण-पूर्व या दिशेने अनुज्ञेय संख्ये इतके प्रभाग पाडावेत. प्रभागांना वरील दिशेनुसारच क्रमांक देण्यात यावेत.
- ४.६.३ प्रभाग रचना करताना प्रभागातील सदस्य संख्या, प्रभागाची सरासरी लोकसंख्या व कमाल व किमान मर्यादा, स्थानिक लोकसंख्येची घनता, भौगोलिक परिस्थिती, नैसर्गिक सीमा, अडथळे इ. यांचा विचार करण्यात यावा.
- ४.६.४ प्रभाग रचना **आटोपशिर (compact)** असावी व शक्य तेथवर **भौगोलिक सलगता** ठेवण्यात यावी.
- ४.६.५ अनुसूचित जाती / अनुसूचित जमाती यांच्या वस्त्यांचे शक्यतोवर विभाजन होणार नाही, याची दक्षता घ्यावी.
- ४.६.६ एका घराचे, इमारतीचे अगर चाळीचे विभाजन दोन प्रभागांमध्ये होणार नाही, याची दक्षता घ्यावी.
- ४.६.७ प्रभाग रचना करताना प्रगणक गट शक्यतो फोडू नये. अपवादात्मक परिस्थितीमध्ये प्रभाग रचना करण्याकरिता प्रगणक गट फोडणे आवश्यक असेल आणि घरयाद्या उपलब्ध नसतील, तर त्या प्रकरणात सोबतच्या **परिशिष्ट-४** मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे सर्वेक्षण करून संबंधित क्षेत्रात लोकसंख्या कशाप्रकारे वितरीत झाली आहे, हे निश्चित करावे. सर्वेक्षण करताना जनगणना ज्या सालामध्ये झाली असेल त्यावेळी लोकसंख्येचे वितरण कसे होते हे जाणून घ्यावयाचे असल्याने सर्वेक्षण करताना जनगणनेच्यावेळी संबंधित घरे/इमारत अस्तित्वात होती व संबंधित व्यक्ती तेथे राहात होती याची खात्री करून घ्यावी.
- ४.६.८ प्रभाग रचना करताना नागरीकांचे दळणवळण विचारात घ्यावे.
- ४.६.९ प्रभागाच्या सीमा निश्चित करताना त्या नदी, नाले, डोंगर, मोठे रस्ते, गल्ली, फ्लायओव्हर, रेल्वे लाईन इत्यादी नैसर्गिक मर्यादा विचारात घेऊन निश्चित कराव्यात.
- ४.६.१० योग्य तऱ्हेने प्रभाग पाडल्यानंतर, प्रभागांच्या सीमेचे वर्णन दक्षिण, पश्चिम, उत्तर व पूर्व अशा दिशेने करावे. प्रभागाच्या सीमेच्या वर्णनावरूनच नागरिकांना त्यांच्या प्रभागाची कल्पना यावी याकरीता सीमेचे वर्णन अचूक असावयास हवे.

४.६.११ ग्रामपंचायतीचे संपूर्ण क्षेत्र (मोकळ्या जागांसह) कोणत्या ना कोणत्या प्रभागात समाविष्ट होईल याची काळजी घ्यावी.

४.७ प्रभागाची लोकसंख्या आणि मर्यादेचे पालन:

प्रभाग रचना करताना प्रभागातील सरासरी लोकसंख्या, जागांचे गुणोत्तर आणि १० टक्के कमाल/ किमान मर्यादेचे पालन करावे. अपवादात्मक परिस्थितीत गावातील भौगोलिक परिस्थितीमुळे अगर प्रगणक गट न फोडल्यामुळे प्रभागाची लोकसंख्या अनुज्ञेय मर्यादेपेक्षा कमी अगर जास्त होत असेल, तर त्यास जिल्हाधिकारी यांची मान्यता असणे आवश्यक आहे.

४.८ गुगल मॅपवर प्रभागाचे नकाशे तयार करणे:

- ४.८.१ ग्रामपंचायतीची प्रभाग रचनेची मांडणी गुगलअर्थ, MRSAC, EXRI, Qmaps इ. च्या नकाशावर करणे अनिवार्य आहे.
- ४.८.२ प्रथम गावाची सीमा काळ्या रंगाच्या बहुभुजने चिन्हांकित करावी. प्रगणक गट उपलब्ध असल्यास त्याचा गटनिहाय बहुभुज (polygon) नकाशावर काढून सीमा हिरव्या रंगाने दर्शवाव्यात. प्रत्येक प्रगणक गटाच्या बहुभुजास त्या प्रगणक गटाचा क्रमांक, एकूण लोकसंख्या, अनुसूचित जातीची लोकसंख्या आणि अनुसूचित जमातीची लोकसंख्या लेजेंडमध्ये भरावी.
- ४.८.३ प्रभागाच्या सीमा/ हद्दी बहुभुज (polygon) नकाशावर काढून त्या लाल रंगाने दर्शवाव्यात. प्रत्येक प्रभागाच्या बहुभुजास त्या प्रभागाचा क्रमांक, एकूण लोकसंख्या, अनुसूचित जातीची लोकसंख्या आणि अनुसूचित जमातीची लोकसंख्या इ. तपशिल लेजेंडमध्ये भरावा.
- ४.८.४ नकाशावर गावातील मुख्य ठिकाणे, रस्ते, नद्या, नाले, रेल्वे लाईन इ. स्पष्टपणे दर्शवावे.
- ४.८.५ अशा तयार केलेल्या नकाशाची केएमएल (KML) / केएमझेड (KMZ) फाईल तयार करावी. संपूर्ण हद्दीची तसेच प्रभागनिहाय इमेज फाईल देखील तयार करावी. गुगल अर्थ/ MRSAC च्या नकाशावर प्रभाग रचना मांडणी करण्याची कार्यपध्दती परिशिष्ट ५ मध्ये देण्यात आली आहे. या कार्यपध्दतीचा अवलंब करून केएमएल (kml) / केएमझेड (kmz) फाईल तयार करावी.

५. आरक्षित पदांसाठी सदस्य संख्या निश्चित करण्याची कार्यपद्धती:

५.१ ग्रामपंचायतीच्या एकूण सदस्य संख्येच्या आधारावर विविध प्रवर्गांना देय आरक्षित सदस्य संख्येची परिगणना यथास्थिती परिशिष्ट ६अ (बिगर/ अंशतः अनुसूचित क्षेत्र) किंवा परिशिष्ट ६ब (अनुसूचित क्षेत्रासाठी) नुसार करण्यात यावी. त्यानुसार प्रभागनिहाय जागांना प्रत्येक प्रवर्गाचे व स्त्रियांचे आरक्षण देणे आवश्यक आहे.

५.२ मा.सर्वोच्च न्यायालयाने रिट याचिका क्र.९८०/२०१९ मध्ये दिनांक ४ मार्च २०२१ चे आदेश व महाराष्ट्र शासन अध्यादेश क्र.३/२०२१ दिनांक २३ सप्टेंबर, २०२१ अन्वये महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५९ च्या कलम १० (क) मध्ये केलेली सुधारणा विचारात घेता, ग्रामपंचायतीचे एकूण आरक्षण (अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती व नागरिकांच्या मागासवर्ग प्रवर्गांच्या २७% जागा यांचे एकत्रित आरक्षण) ५०% च्या वर जात असल्यास नागरिकांच्या मागासवर्ग प्रवर्गांचे आरक्षण ५०% च्या मर्यादेत कमी करण्यात येईल. अशाप्रकारे एकूण आरक्षण ५०% च्या मर्यादेत व नागरिकांच्या मागासवर्ग प्रवर्गांचे आरक्षण २७ % च्या मर्यादेत देताना **अपूर्णांक दुर्लक्षित करावा.**

नागरिकांच्या मागासवर्ग प्रवर्गाकरिता राखून ठेवावयाच्या २७% जागाबाबत तसेच एकूण आरक्षण ५०% च्या मर्यादेत ठेवण्याबाबत शासनाने दिनांक २३/०९/२०२१ रोजी प्रख्यापित केलेला अध्यादेश क्र.३/२०२१ ला मा. उच्च न्यायालयाच्या औरंगाबाद खंडपीठात दाखल रिट याचिका क्र.११७४४/२०२१ मध्ये आव्हान देण्यात आले असून त्यामध्ये मा.न्यायालयाने दिनांक २२/१०/२०२१ रोजी दिलेल्या आदेशानुसार सदर याचिका प्रलंबित असताना या अध्यादेशान्वये करण्यात आलेली कार्यवाही या याचिकेच्या अंतिम निर्णयाच्या अधीन राहिल, असे आदेशित केले आहे

उक्त अध्यादेश तसेच मा.सर्वोच्च न्यायालयाने रिट याचिका क्र.९८०/२०१९ मधील दिनांक ४ मार्च २०२१ च्या आदेशामध्ये संपूर्णतः अनुसूचित क्षेत्रातील ना.मा.प्र. जागांच्या अनुषंगाने विसंगती असल्याने राज्य निवडणूक आयोगाने यासंदर्भात दिनांक २२/११/२०२१ च्या पत्रान्वये विसंगती दूर करण्याबाबत शासनास कळविले आहे. त्यामुळे संपूर्णतः अनुसूचित क्षेत्रातील ग्रामपंचायतींमध्ये जागांची गणना करताना राज्य निवडणूक आयोगाच्या आदेशानुसार कार्यवाही करावी. त्यानुसार संपूर्णतः अनुसूचित

क्षेत्रामध्ये अनु. जाती/अनु. जमातीला त्यांच्या लोकसंख्येच्या प्रमाणात जागा देय होतील. मात्र नागरिकांच्या मागासवर्ग प्रवर्गाकरीता कोणतीही जागा देय होणार नाही.

आरक्षण मर्यादेची अंमलबजावणी करताना सदस्य संख्येची गणना खालील तक्त्यानुसार करण्यात यावी.

ग्रामपंचायत सदस्य संख्या	एकूण सदस्य संख्येचे ५०%	एकूण आरक्षण ५०% च्या मर्यादेत (अपूर्णांक दुर्लक्षित करावा)	नागरिकांच्या मागासवर्ग प्रवर्ग जागा (सदस्य संख्येच्या २७%)	नागरिकांच्या मागासवर्ग प्रवर्गासाठी देय सदस्य संख्या (अपूर्णांक दुर्लक्षित करावा)
७	३.५	३	१.८९	१
९	४.५	४	२.४३	२
११	५.५	५	२.९७	२
१३	६.५	६	३.५१	३
१५	७.५	७	४.०५	४
१७	८.५	८	४.५९	४

मात्र अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती (लोकसंख्येच्या प्रमाणात) तसेच महिलांसाठी आरक्षित जागांची (एकूण सदस्य संख्येच्या ५०%) गणना करताना, ०.५ किंवा अधिक असलेला अपूर्णांक १ म्हणून गणण्यात येईल.

५.३ मा. उच्च न्यायालयाच्या, औरंगाबाद खंडपीठाने जिल्हापरिषद व पंचायत समिती निवडणुकांच्या अनुषंगाने रिट याचिका क्र. ५३८६/२००६ (उदय पवार विरुद्ध राज्य निवडणूक आयोग व इतर) मध्ये दि. ३ ऑक्टोबर, २००६ रोजी व त्यानंतर रिट याचिका क्र. ६३८९/२००६ (प्रशांत बंब विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य व इतर) मध्ये दि. ०९/०२/२००७ रोजी प्रवर्गांचे आरक्षण चक्रानुक्रमे फिरविणे बंधनकारक असल्याचे आदेश दिले आहेत, व ह्या आदेशांचे अनुपालन आयोग करित आहे. असे चक्र फिरविणेसाठी कोणत्या प्रभागात यापुर्वी आरक्षण झालेले आहे व कोणत्या प्रभागात आता देय आहे हे समजणे आवश्यक आहे.

५.४ मा. उच्च न्यायालयाच्या आदेशानंतर पार पडलेल्या निवडणुकांमध्ये विविध ग्रामपंचायतींमध्ये जी आरक्षणे देण्यात आली होती त्याची माहिती सोबत जोडलेल्या परिशिष्ट ७ मध्ये भरण्यात

यावी. याप्रमाणे सर्व प्रवर्गांचे म्हणजे अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, नागरिकांचा मागासवर्ग प्रवर्ग व स्त्रियांचे मागील निवडणुकांमधील आरक्षणाची माहिती परिशिष्ट ७ मध्ये भरण्यात यावी, ज्यानुसार पुढील निवडणुकांमधील आरक्षण चक्रानुक्रमे फिरवणे सोपे जाईल.

६ अनुसूचित जाती करिता आरक्षित प्रभाग निश्चित करणे:

६.१ अनुसूचित जातीच्या (अ.जा.) आरक्षणाचे तत्व:

६.१.१ अ.जा.च्या जागांच्या आरक्षणाचे वाटप हे प्रभागातील अ.जा.च्या लोकसंख्येच्या टक्केवारीच्या उतरत्या क्रमाने करण्यात येईल. अ.जा. च्या लोकसंख्येची प्रभागातील एकूण लोकसंख्येशी असलेल्या टक्केवारीनुसार तक्ता तयार करावा. परिशिष्ट ८ नुसार सदर तक्ता उतरत्या क्रमाने लावण्यात यावा. प्रभागात अनुसूचित जातीची शुन्य लोकसंख्या असली तरी त्या प्रभागांचा देखील उतरत्या क्रमाने आरक्षण निश्चित करण्यासाठी समावेश करण्यात यावा.

६.१.२ अ.जा. च्या जागांचे वाटप करताना शक्यतोवर प्रत्येक प्रभागात १ जागा बिनराखीव ठेवावी.

६.१.३ जेव्हा दोन अगर अधिक प्रभागांमधील अ. जा. लोकसंख्येची टक्केवारी समान असेल, तेव्हा ज्या प्रभागातील अ.जा. ची प्रत्यक्ष लोकसंख्या जास्त आहे तो प्रभाग आरक्षित होईल. जर अशा प्रभागांतील प्रत्यक्ष लोकसंख्या देखील समान असेल, तर सोडतीने आरक्षण निश्चित केले जाईल.

६.१.४ आरक्षित जागांचे वाटप करताना आरक्षित जागांची संख्या आणि उपलब्ध प्रभागांची संख्या विचारात घेवून वाटप करावे.

६.२ नवनिर्मित ग्रामपंचायतीच्या पहिल्या निवडणुकीतील आरक्षण:

६.२.१ जर, अ.जा. करिता आरक्षित असलेल्या जागांची संख्या व प्रभागांची एकूण संख्या समान असेल तर प्रत्येक प्रभागात अ.जा. ची एक जागा देण्यात येईल.

६.२.२ जर अ.जा. करिता आरक्षित असलेल्या जागांची संख्या ही प्रभागांच्या एकूण संख्येपेक्षा कमी असेल; तर अ.जा. लोकसंख्येची एकूण लोकसंख्येशी असलेली टक्केवारी ज्या प्रभागात सर्वाधिक असेल, त्या प्रभागापासून सुरुवात करून, परिशिष्ट क्र.८ नुसार उतरत्या क्रमाने

तितक्या प्रभागात अ.जा. ची एक जागा देण्यात येईल. (परिशिष्ट क्र.१० मधील उदाहरण १ व २ पहावे.)

६.२.३ जर, अ.जा. करिता आरक्षित असलेल्या जागांची संख्या ही प्रभागांच्या एकूण संख्येपेक्षा जास्त असेल, तर **प्रथम फेरीत** प्रत्येक प्रभागात अ.जा. ची एक जागा देण्यात येईल. त्यानंतर **दुसऱ्या फेरीत** शिल्लक जागा आरक्षित करण्याकरीता अ.जा. लोकसंख्येची एकूण लोकसंख्येशी असलेली टक्केवारी ज्या प्रभागात सर्वाधिक असेल, त्या प्रभागापासून सुरुवात करून, परिशिष्ट क्र.८ नुसार उतरत्या क्रमाने तितक्या प्रभागात अ.जा. ची एक अतिरीक्त जागा देण्यात येईल. (परिशिष्ट क्र.१० मधील उदाहरण ३ पहावे.)

६.३ इतर कोणत्याही निवडणूकांमधील आरक्षण:

६.३.१ जर, अ.जा. करिता आरक्षित असलेल्या जागांची संख्या व प्रभागांची एकूण संख्या **समान असेल** तर प्रत्येक प्रभागात अ.जा. ची एक जागा देण्यात येईल.

६.३.२ जर, अ.जा. करिता आरक्षित असलेल्या जागांची संख्या ही प्रभागांच्या एकूण संख्येपेक्षा **कमी असेल** तर ज्या प्रभागांना मागील निवडणूकांमध्ये अ.जा. चे आरक्षण देण्यात आले होते असे प्रभाग वगळून त्यापुढील प्रभागांना, सर्वाधिक अ.जा. लोकसंख्येची टक्केवारी असलेल्या प्रभागापासून सुरुवात करून, परिशिष्ट क्र.८ नुसार उतरत्या क्रमाने अ.जा. ची एक जागा देण्यात येईल. (परिशिष्ट क्र.१० मधील उदाहरण १ व २ पहावे.)

६.३.३ जर, अ.जा. करिता आरक्षित असलेल्या जागांची संख्या ही प्रभागांच्या एकूण संख्येपेक्षा **जास्त असेल**, तर **प्रथम फेरीत** प्रत्येक प्रभागात अ.जा. ची एक जागा देण्यात येईल. त्यानंतर **दुसऱ्या फेरीत** शिल्लक जागा आरक्षित करण्याकरीता ज्या प्रभागांना मागील निवडणूकांमध्ये अ.जा.ची अतिरीक्त जागा देण्यात आली होती असे प्रभाग वगळून त्यापुढील प्रभागांना, सर्वाधिक अ.जा. लोकसंख्येची टक्केवारी असलेल्या प्रभागापासून सुरुवात करून, परिशिष्ट क्र.८ नुसार उतरत्या क्रमाने अ.जा.ची एक अतिरीक्त जागा देण्यात येईल. (परिशिष्ट क्र.१० मधील उदाहरण ३ पहावे.)

७ अनुसूचित जमाती करिता आरक्षित प्रभाग निश्चित करणे.

७.१ अनुसूचित जमातीच्या (अ.ज.) आरक्षणाचे तत्व:

७.१.१ अ.ज. च्या जागांच्या आरक्षणाचे वाटप हे प्रभागातील अ.ज. च्या लोकसंख्येच्या टक्केवारीच्या उतरत्या क्रमाने करण्यात येईल. अ.ज. च्या लोकसंख्येची प्रभागातील एकूण लोकसंख्येशी असलेल्या टक्केवारीनुसार तक्ता तयार करावा. परिशिष्ट ९ नुसार सदर तक्ता उतरत्या क्रमाने लावण्यात यावा. प्रभागात अनुसूचित जमातीची शुन्य लोकसंख्या असली तरी त्या प्रभागांचा देखील उतरत्या क्रमाने आरक्षण निश्चित करण्यासाठी समावेश करण्यात यावा.

७.१.२ अ.ज. च्या जागांचे वाटप करताना शक्यतोवर प्रत्येक प्रभागात १ जागा **बिनराखीव** ठेवावी.

७.१.३ जेव्हा दोन अगर अधिक प्रभागांमधील अ. ज. लोकसंख्येची टक्केवारी समान असेल, तेव्हा ज्या प्रभागातील अ.ज. ची प्रत्यक्ष लोकसंख्या जास्त आहे तो प्रभाग आरक्षित होईल. जर अशा प्रभागातील प्रत्यक्ष लोकसंख्या देखील समान असेल, तर सोडतीने आरक्षण निश्चित केले जाईल.

७.१.४ आरक्षित जागांचे वाटप करताना आरक्षित जागांची संख्या आणि उपलब्ध प्रभागांची संख्या विचारात घेवून वाटप करावे.

७.२ नवनिर्मित ग्रामपंचायतीच्या पहिल्या निवडणुकीतील अ.ज. चे आरक्षण:

७.२.१ जर, अ.ज. करिता आरक्षित असलेल्या जागांची संख्या व प्रभागांची एकूण संख्या **समान असेल** तर प्रत्येक प्रभागात अ.ज. ची एक जागा देण्यात येईल.

७.२.२ जर अ.ज. करिता आरक्षित असलेल्या जागांची संख्या ही प्रभागांच्या एकूण संख्येपेक्षा **कमी असेल**; तर अ.ज. लोकसंख्येची एकूण लोकसंख्येशी असलेली टक्केवारी ज्या प्रभागात सर्वाधिक असेल, त्या प्रभागापासून सुरुवात करुन, परिशिष्ट ९ नुसार उतरत्या क्रमाने

तितक्या प्रभागात अ.ज. ची एक जागा देण्यात येईल. (परिशिष्ट क्र.१० मधील उदाहरण १ व २ पहावे.)

७.२.३ जर, अ.ज. करिता आरक्षित असलेल्या जागांची संख्या ही प्रभागांच्या एकूण संख्येपेक्षा जास्त असेल, तर **प्रथम फेरीत** प्रत्येक प्रभागात अ.ज. ची एक जागा देण्यात येईल. त्यानंतर **दुसऱ्या फेरीत** शिल्लक जागा आरक्षित करण्याकरीता सर्वाधिक अ.ज. लोकसंख्येची एकूण लोकसंख्येशी असलेली टक्केवारी ज्या प्रभागात सर्वाधिक असेल, त्या प्रभागापासून सुरुवात करुन, परिशिष्ट क्र.९ नुसार उतरत्या क्रमाने तितक्या प्रभागात अ.ज. ची एक अतिरीक्त जागा देण्यात येईल. (परिशिष्ट क्र.१० मधील उदाहरण ३ पहावे.)

७.३ इतर कोणत्याही निवडणूकांमधील अ.ज. चे आरक्षण:

७.३.१ जर, अ.ज. करिता आरक्षित असलेल्या जागांची संख्या व प्रभागांची एकूण संख्या **समान असेल** तर प्रत्येक प्रभागात अ.ज. ची एक जागा देण्यात येईल.

७.३.२ जर, अ.ज. करिता आरक्षित असलेल्या जागांची संख्या ही प्रभागांच्या एकूण संख्येपेक्षा **कमी असेल** तर ज्या प्रभागांना मागील निवडणूकांमध्ये अ.ज. चे आरक्षण देण्यात आले होते असे प्रभाग वगळून त्यापुढील प्रभागांना, सर्वाधिक अ.ज. लोकसंख्येची टक्केवारी असलेल्या प्रभागापासून सुरुवात करुन, परिशिष्ट क्र.९ नुसार उतरत्या क्रमाने अ.ज. ची एक जागा देण्यात येईल. (परिशिष्ट क्र.१० मधील उदाहरण १ व २ पहावे.)

७.३.३ जर, अ.ज. करिता आरक्षित असलेल्या जागांची संख्या ही प्रभागांच्या एकूण संख्येपेक्षा जास्त असेल, तर **प्रथम फेरीत** प्रत्येक प्रभागात अ.ज. ची एक जागा देण्यात येईल. त्यानंतर **दुसऱ्या फेरीत** शिल्लक जागा आरक्षित करण्याकरीता ज्या प्रभागांना मागील निवडणूकांमध्ये अ.ज.ची अतिरीक्त जागा देण्यात आली होती असे प्रभाग वगळून त्यापुढील प्रभागांना, सर्वाधिक अ.ज. लोकसंख्येची टक्केवारी असलेल्या प्रभागापासून सुरुवात करुन,परिशिष्ट क्र.९ नुसार उतरत्या क्रमाने अ.ज. ची एक अतिरीक्त जागा देण्यात येईल. (परिशिष्ट क्र.१० मधील उदाहरण ३ पहावे.)

८ नागरिकांच्या मागासवर्ग प्रवर्गाचे (ना.मा.प्र) करिता आरक्षित प्रभाग निश्चित करणे:

८.१ ना.मा.प्र. आरक्षणाची तत्वे -

८.१.१ मा. सर्वोच्च न्यायालयाने रिट पिटीशन क्र. ९८०/२०१९ मध्ये दिनांक ०४/०३/२०२१ रोजी दिलेला निर्णय तसेच दिनांक २३ सप्टेंबर, २०२१ रोजी शासनाने सन २०२१ चा महाराष्ट्र अध्यादेश क्रमांक ३ अन्वये महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियम १९५९ च्या कलम १० (क) मध्ये केलेल्या सुधारणेनुसार नागरिकांच्या मागासवर्ग प्रवर्गातील व्यक्तींसाठी राखून ठेवावयाच्या जागा, पंचायतीमधील निवडणूकी व्दारे भरावयाच्या जागांच्या एकूण संख्येच्या २७ टक्क्यांपर्यंत (अपूर्णाक दुर्लक्षित करावा) असतील आणि एकूण आरक्षण, पंचायतीमधील एकूण जागांच्या ५० टक्क्यांपेक्षा अधिक असणार नाही. (अपूर्णाक दुर्लक्षित करावा)

८.१.२ ना.मा.प्र. ला देय असलेल्या २७% जागांची गणना करताना, अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती व नागरिकांच्या मागासवर्ग प्रवर्ग जागांचे एकत्रित आरक्षण ५० % (अपूर्णाक दुर्लक्षित करावा) आरक्षणाच्या मर्यादेत सिमित असेल. या आरक्षण मर्यादेची अंमलबजावणी करताना सदस्य संख्येची गणना खालील तक्त्यानुसार करण्यात यावी.

ग्रामपंचायत सदस्य संख्या	एकूण सदस्य संख्येचे ५०%	एकूण आरक्षण ५०% च्या मर्यादेत (अपूर्णाक दुर्लक्षित करावा)	नागरिकांच्या मागासवर्ग प्रवर्ग जागा (सदस्य संख्येच्या २७%)	नागरिकांच्या मागासवर्ग प्रवर्गासाठी देय सदस्य संख्या (अपूर्णाक दुर्लक्षित करावा)
७	३.५	३	१.८९	१
९	४.५	४	२.४३	२
११	५.५	५	२.९७	२
१३	६.५	६	३.५१	३
१५	७.५	७	४.०५	४
१७	८.५	८	४.५९	४

परिच्छेद ८.१.१ मधील मा. सर्वोच्च न्यायालयाच्या आदेशानुसार, संपूर्णतः अनु.क्षेत्रामध्ये येणाऱ्या ग्रामपंचायतीमध्ये अनु. जमाती करीता किमान ५०% सदस्य ठेवणे बंधनकारक असल्याने ना.मा.प्र. ला एकही जागा देय होणार नाही.

- ८.१.३ ना.मा.प्र. च्या जागांचे वाटप हे सोडत पध्दतीने करण्यात यावे. ना.मा.प्र. करीता राखून ठेवावयाच्या जागांची संख्या आणि ना.मा.प्र. आरक्षण देय होणाऱ्या प्रभागांची संख्या समान असल्यास, प्रत्येक प्रभागात १ जागा थेट नेमून देण्यात यावी.
- ८.१.४ ना.मा.प्र.चे आरक्षण प्रत्येक निवडणुकीमध्ये चक्रानुक्रमे फिरविण्यात यावे, म्हणजे जे प्रभाग मागील निवडणुकीमध्ये ना.मा.प्र. करीता आरक्षित नव्हते, त्या प्रभागांना या निवडणुकीत चक्रानुक्रमे फिरविण्याच्या धोरणानुसार आरक्षण द्यावे.
- ८.१.५ ना.मा.प्र. च्या जागा नेमून देताना शक्यतोवर प्रत्येक प्रभागात १ जागा बिनराखीव ठेवण्यात यावी. त्यामुळे ना.मा.प्र. च्या जागांचे वाटप करताना ज्या प्रभागात केवळ एकच जागा शिल्लक राहिली असेल असे प्रभाग ना.मा.प्र.चे वाटप करताना सोडतीतून वगळण्यात यावेत.
- ८.२ नवनिर्मित ग्रामपंचायतीच्या पहिल्या निवडणुकीमध्ये ना.मा.प्र. च्या आरक्षणाचे वाटप :
- ८.२.१ प्रथम ना.मा.प्र. करीता वाटप करावयाच्या २७% जागांच्या संख्येची गणना परिच्छेद ८.१.२ मध्ये स्पष्ट केल्यानुसार एकूण ५०% आरक्षणाची कमाल मर्यादा विचारात घेवून करावी.
- ८.२.२ त्यानंतर अ.जा. व अ.ज. करीता आरक्षित जागा वगळल्यानंतर ज्या प्रभागांमध्ये एकच जागा बिनराखीव राहिलेली आहे असे प्रभाग सोडतीमधून वगळण्यात यावेत.
- ८.२.३ परिच्छेद ८.२.२ नुसार वगळणी केल्यानंतर उर्वरित जागांमधून ना.मा.प्र. च्या जागांचे वाटप सोडतीने करण्यात यावेत.
- ८.३ इतर कोणत्याही निवडणुकीमधील ना.मा.प्र. च्या जागांचे वाटप
- ८.३.१ प्रथम ना.मा.प्र. करीता वाटप करावयाच्या जागांच्या संख्येची गणना परिच्छेद ८.१.२ मध्ये स्पष्ट केल्यानुसार एकूण ५०% आरक्षणाची कमाल मर्यादा विचारात घेवून करावी.
- ८.३.२ त्यानंतर अ.जा. व अ.ज. करीता आरक्षित जागा वगळल्यानंतर ज्या प्रभागांमध्ये एकच जागा बिनराखीव राहिलेली आहे असे प्रभाग सोडतीमधून वगळण्यात यावेत.

- ८.३.३ त्यानंतर ज्या प्रभागामध्ये मागील निवडणुकांमध्ये ना.मा.प्र. ची जागा नेमून देण्यात आली नव्हती त्या प्रभागामध्ये प्रथम ना.मा.प्र. ची एक जागा थेटपणे नेमून देण्यात यावी.
- ८.३.४ त्यानंतर मागील निवडणुकांमध्ये ज्या प्रभागांमध्ये ना.मा.प्र. ची जागा देण्यात आली होती, त्यामधून सोडत काढून ना.मा.प्र. च्या जागांचे वाटप करण्यात यावे.
- ८.३.५ सोडत काढल्यानंतरही जर ना.मा.प्र. च्या जागा शिल्लक असतील तर त्या जागांचे वाटप ८.३.२ नुसार वगळलेल्या (एक जागा बिनराखीव असलेल्या) प्रभागातून सोडतीने करण्यात यावे.

९ महिलांचे आरक्षित प्रभाग निश्चित करणे :

एकूण जागांच्या ५०% जागा महिलांकरीता आरक्षित ठेवणे आवश्यक आहे.

९.१ महिला आरक्षणाची तत्वे:

- ९.१.१ महिलांच्या आरक्षणाचे वाटप सोडतीने करण्यात येईल.
- ९.१.२ जर एखाद्या प्रभागात एकाच प्रवर्गाकरिता दोन जागा आरक्षित होत असल्यास, त्यातील एक जागा त्या प्रवर्गातील महिलांकरिता **थेटपणे आरक्षित** होईल.
- ९.१.३ महिलांच्या जागांचे आरक्षण चक्रानुक्रमे फिरवताना, प्रभागात त्याच प्रवर्गातील महिलांचे आरक्षण शक्यतोवर पुन्हा देता येणार नाही.

९.२ अ.जा.महिला:

- ९.२.१ नवनिर्मित ग्रामपंचायतीच्या प्रथम निवडणुकीमध्ये अ.जा.करिता आरक्षित असलेल्या जागांमधून अ.जा.च्या महिलांकरिता जागा **सोडतीने** आरक्षित करण्यात याव्यात.
- ९.२.२ मात्र जर एखाद्या प्रभागामध्ये अ.जा.करिता दोन जागा आरक्षित असतील तर त्या प्रभागामध्ये एक जागा अ.जा.च्या महिलांकरिता प्रथम थेट आरक्षित करण्यात येईल आणि तो प्रभाग परिच्छेद ९.२.१ मधील सोडत काढताना वगळण्यात येईल.
- ९.२.३ इतर कोणत्याही निवडणुकांमध्ये अ.जा.च्या महिलांचे आरक्षण चक्रानुक्रमे फिरवताना जर एखाद्या प्रभागामध्ये अ.जा.करिता दोन जागा आरक्षित असतील तर त्या प्रभागामध्ये एक

जागा अ.जा.च्या महिलांकरिता प्रथम थेट आरक्षित करण्यात येईल आणि तो प्रभाग सोडत काढताना वगळण्यात येईल.

९.२.३.१ त्यानंतर उर्वरित जागांकरिता, मागील निवडणूकांमध्ये जे प्रभाग अ.जा. महिलांकरिता आरक्षित होते असे प्रभाग आणि परिच्छेद ९.२.३ नुसार अ.जा. महिला करिता थेट आरक्षित केलेले प्रभाग वगळून अ.जा.च्या महिलांची सोडत काढण्यात यावी.

९.२.३.२ मात्र त्यानंतरही जर अ.जा.च्या महिलांकरिता आरक्षित ठेवावयाच्या जागा शिल्लक असतील तर जे प्रभाग परिच्छेद ९.२.३.१ नुसार वगळण्यात आले होते, त्यांचाही विचार अ.जा.च्या महिलांचे आरक्षण देण्याकरिता सोडतीने करण्यात यावा.

९.३ अ.ज.महिला:

९.३.१ नवनिर्मित ग्रामपंचायतीच्या प्रथम निवडणुकीमध्ये अ.ज.करिता आरक्षित असलेल्या जागांमधून अ.ज.च्या महिलांकरिता जागा सोडतीने आरक्षित करण्यात याव्यात.

९.३.२ मात्र जर एखाद्या प्रभागामध्ये अ.ज.करिता दोन जागा आरक्षित असतील तर त्या प्रभागामध्ये एक जागा अ.ज.च्या महिलांकरिता प्रथम थेट आरक्षित करण्यात येईल आणि तो प्रभाग परिच्छेद ९.३.१ मधील सोडत काढताना वगळण्यात येईल.

९.३.३ इतर कोणत्याही निवडणुकांमध्ये अ.ज.च्या महिलांचे आरक्षण चक्रानुक्रमे फिरवताना जर एखाद्या प्रभागामध्ये अ.ज.करिता दोन जागा आरक्षित असतील तर त्या प्रभागामध्ये एक जागा अ.ज.च्या महिलांकरिता प्रथम थेट आरक्षित करण्यात येईल आणि तो प्रभाग सोडत काढताना वगळण्यात येईल.

९.३.३.१ त्यानंतर उर्वरित जागांकरिता, मागील निवडणूकांमध्ये जे प्रभाग अ.ज. महिलांकरिता आरक्षित होते असे प्रभाग आणि परिच्छेद ९.३.३ नुसार अ.ज. महिला करिता थेट आरक्षित केलेले प्रभाग वगळून अ.ज.च्या महिलांची सोडत काढण्यात यावी.

९.३.३.२ मात्र त्यानंतरही जर अ.ज.च्या महिलांकरिता आरक्षित ठेवावयाच्या जागा शिल्लक असतील तर जे प्रभाग परिच्छेद ९.३.३.१ नुसार वगळण्यात आले होते, त्यांचाही विचार अ.ज.च्या महिलांचे आरक्षण देण्याकरिता सोडतीने करण्यात यावा.

९.४ नागरिकांचा मागासवर्ग प्रवर्ग महिला (ना.मा.प्र. महिला) :

९.४.१ नवनिर्मित ग्रामपंचायतीच्या प्रथम निवडणुकीमध्ये ना.मा.प्र. करिता आरक्षित असलेल्या जागांमधून ना.मा.प्र.च्या महिलांकरिता जागा सोडतीने आरक्षित करण्यात याव्यात.

९.४.२ मागील निवडणूकांमध्ये जे प्रभाग ना.मा.प्र. महिलांकरिता आरक्षित होते असे प्रभाग वगळून ना.मा.प्र.च्या महिलांची सोडत काढण्यात यावी.

९.५ सर्वसाधारण महिला:

९.५.१ प्रत्येक प्रभागात महिलांच्या जागा नेमून देताना शक्यतोवर दोन सदस्यांच्या प्रभागात जास्तीत जास्त १ व तीन सदस्यांच्या प्रभागात जास्तीत जास्त २ जागा कोणत्याही प्रवर्गातील महिलांकरिता देण्यात याव्यात. हे प्रमाण पूर्ण करण्याच्या दृष्टीने सर्वसाधारण महिलांच्या जागा प्रभागांमध्ये थेट वाटप करता येतील. मात्र असे करताना सर्वसाधारण महिलांचे आरक्षण चक्रानुक्रमे फिरवताना मागील निवडणूकांमध्ये ज्या प्रभागांमध्ये सर्वसाधारण महिलांचे आरक्षण देण्यात आले होते असे प्रभाग सर्वसाधारण महिलांची सोडत काढताना वगळण्यात यावेत.

९.५.२ जर सोडतीनंतरही सर्वसाधारण महिलांकरिता आरक्षित ठेवावयाच्या जागा शिल्लक असतील तर वगळण्यात आलेल्या प्रभागांचा विचार महिलांच्या जागांचे वाटप करण्याकरिता सोडतीने करण्यात येईल.

१० प्रारूप प्रभाग रचना

१०.१ प्रभाग रचना समिती:

प्रारूप प्रभाग रचना तयार करण्याकरिता तहसिलदार यांच्या अध्यक्षतेखाली समिती असेल. यामध्ये गटविकास अधिकारी व संबंधीत ग्रामपंचायतीचे मंडळ अधिकारी हे सदस्य असतील.

१०.२ प्रारूप तयार करणे:

तलाठी व ग्रामसेवक यांनी तयार केलेला कच्चा आराखडा प्रभाग रचना समितीसमोर ठेवण्यात येईल. सदर समिती हा आराखडा अधिनियमातील तरतूदी, नियमातील तरतूदी व या आदेशातील तरतूदींचे पालन करून तयार केला आहे हे तपासेल. त्याचप्रमाणे प्रभाग रचना, अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, नागरीकांचा मागासवर्ग प्रवर्ग व महिलांचे आरक्षण हे नियमानुसार तयार झाले आहे हे देखील तपासेल. सदर समिती प्रारूप प्रभाग रचनेचे गुगल अर्थ/MRSAC नकाशे परिच्छेद ४.८.५ नुसार योग्य रितीने तयार केले आहेत किंवा कसे हे तपासून घेईल, अन्यथा योग्य नकाशे तयार करून घेण्याची कार्यवाही करेल. **प्रभाग रचना पूर्वतयारीची संपूर्ण जबाबदारी या समितीची राहिल.** समिती वेळोवेळी संबंधीत तलाठी व ग्रामसेवक यांना मार्गदर्शन करेल व आवश्यकतेनुसार पर्यवेक्षण व संनियंत्रण करेल.

१०.३ प्रारूप प्रभाग रचनेस जिल्हाधिकारी यांची मान्यता:

प्रारूप प्रभाग रचनेची समितीने तपासणी केल्यानंतर प्रभाग रचनेच्या योग्यतेबाबत समितीचे समाधान झाल्यानंतर सदर प्रारूप प्रभाग रचना उपविभागीय अधिकारी यांच्या मार्फत जिल्हाधिकारी यांना मान्यतेसाठी सादर केली जाईल. उपविभागीय अधिकारी, हे देखील प्रभाग रचना तपासून, योग्य असल्याची खातरजमा करून घेतील.

१०.४ जिल्हाधिकारी यांना सादर करण्यात आलेल्या प्रारूप प्रभाग रचनेची आवश्यक ती तपासणी करून ती तरतूदीनुसार करण्यात आली आहे याची खात्री झाल्यास, **जिल्हाधिकारी या प्रारूप प्रभाग रचनेस मान्यता देतील.**

१०.५ तलाठी व ग्रामसेवक परिशिष्ट ११ मधील **विवरणपत्र** तयार करून, त्यातील सर्व माहिती भरून, स्वाक्षरी करून प्रभागरचना समितीस सादर करतील. सदर समिती त्यांचे अभिप्राय नोंदवून उपविभागीय अधिकारी यांच्या मार्फत जिल्हाधिकारी यांना सादर करतील. जिल्हाधिकार्यांची मान्यता मिळाल्यानंतर सोडत काढली जाईल.

११ आरक्षणाची सोडत काढणे:

- ११.१ तहसिलदार सोडत घेण्याकरीता प्राधिकृत अधिकाऱ्याची नेमणूक करतील आणि सोडतीचा दिनांक व वेळ ठरवून देतील.
- ११.२ सदर प्राधिकृत अधिकारी, तलाठी व ग्रामसेवक हे सोडतीकरीता विशेष ग्रामसभा बोलावतील. अशा विशेष ग्रामसभेस गणपूर्तीची आवश्यकता नसेल. तसेच सोडतीच्या कार्यवाहीला ग्रामपंचायतीच्या मान्यतेची आवश्यकता असणार नाही.
- ११.३ सोडतीचे स्थळ, वेळ व दिनांक याला मोठ्या प्रमाणावर प्रसिध्दी दिली जाईल. ग्रामपंचायत, तलाठी, मंडळ अधिकारी, तहसिल व पंचायत समिती कार्यालयाच्या नोटीस बोर्डावर याची सूचना प्रदर्शित करण्यात यावी. गावातील सर्वांना सोडतीच्या कार्यक्रमाची बातमी मिळेल अशा प्रकारची व्यवस्था करावी, जेणेकरून जास्तीत जास्त नागरीक सोडतीस उपस्थित राहू शकतील.
- ११.४ प्राधिकृत अधिकारी आरक्षणासाठी विहित कार्यपध्दतीनुसार अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, नागरीकांचा मागासवर्ग प्रवर्ग व महिला या क्रमावारीने आरक्षण निश्चित करतील. असे आरक्षण निश्चित करताना परिच्छेद ५ नुसार काढलेले मागील निवडणुकांमधील आरक्षण विचारात घेतील आणि परिच्छेद ६, ७, ८ व ९ नुसार आरक्षण विचारात घेऊन सोडत काढतील.
- ११.५ सदर सोडतीच्या वेळी कोणतीही जागा “पुरुष राखीव” अशी संबोधली जाणार नाही याची दक्षता घ्यावी.
- ११.६ सोडत ही पारदर्शक डब्यातून प्राथमिक शाळेतील मुलांकडून चिड्ड्या काढून पूर्ण करण्यात यावी.
- ११.७ सोडतीचे योग्य प्रकारे इतिवृत्त लिहिण्यात यावे. इतिवृत्ताचा नमूना परिशिष्ट १२ मध्ये देण्यात आलेला आहे.

११.८ प्रारूप प्रभाग रचनेची व आरक्षणांची व्यापक प्रसिध्दी:

- ११.८.१ प्रारूप प्रभाग रचना व निश्चित करण्यात आलेले जागांचे आरक्षण याची परिशिष्ट १३ नमूना ‘ब’ मधील प्रारूप अधिसूचना व अनुसूची तयार करून त्यास व्यापक प्रसिध्दी देण्याची जबाबदारी तहसिलदार यांची असेल.

- ११.८.२ प्रसिध्द करण्यात आलेल्या प्रभाग रचनेच्या नकाशांवर व विहित नमुन्यांवर संबंधीत गटविकास अधिकारी, तहसिलदार, उपविभागीय अधिकारी आणि जिल्हाधिकारी यांच्या स्वाक्षरी असणे अनिवार्य आहे.
- ११.८.३ प्रारूप प्रभाग रचना व आरक्षण हे ग्रामपंचायत, तलाठी, मंडळ अधिकारी, तहसिल व पंचायत समिती कार्यालयाच्या नोटीस बोर्डावर देखील प्रदर्शित करण्यात येईल.
- ११.८.४ अशा प्रारूप प्रभाग रचनेचे सॉफ्ट नकाशे (kml/kmz files), नकाशांची इमेजेस, आरक्षणाचा तक्ता व विविध नमूने, सोडतीचे इतिवृत्त इ. ईमेलद्वारे अगर उपलब्ध करून दिलेल्या पद्धतीने राज्य निवडणूक आयोगास सादर करावेत.

१२ हरकती व सूचना:

- १२.१ विशेष ग्रामसभेत आरक्षण सोडतीअंती ग्रामस्थांना प्रभाग रचना व आरक्षणावर हरकती व सूचना सादर करण्याच्या कालावधीची माहिती देण्यात येईल.
- १२.२ हरकती व सूचना सादर करण्याच्या कालावधीत नागरीकांकडून हरकती व सूचना स्विकारण्याची व्यवस्था तहसिलदार कार्यालयात करण्यात येईल.
- १२.३ हरकत किंवा सूचना दाखल केल्याची संबंधीतांना पोचपावती देण्यात येईल ज्यामध्ये त्यांनी हरकत सादर करतानाचा दिनांक व वेळ नमूद केला जाईल.
- १२.४ आलेल्या हरकती व सूचनांची नोंद स्वतंत्र नोंदवहीत ठेवणे आवश्यक आहे.
- १२.५ तहसिलदार द्वारा प्राप्त झालेल्या सर्व हरकती व सूचनांचा गोषवारा परिशिष्ट १४ नूसार तयार करण्यात येईल आणि सदर गोषवारा आणि हरकती उपविभागीय अधिकारी यांना सादर करण्यात येतील.
- १२.६ उपविभागीय अधिकारी यांनी प्राप्त हरकतींवर सुनावणीच्या वेळी प्रत्यक्ष उपस्थित असलेल्या अर्जदारांना सुनावणी द्यावी. आवश्यकतेनुसार नायब तहसिलदार या दर्जापेक्षा कमी नसलेल्या

अधिकाऱ्याकडून स्थळ पाहणी अहवाल घेतील. अश्या सुनावणीचा उद्देश हा हरकतदाराची बाजू समजून घेणे आणि त्याचबरोबर प्रभाग रचना समितीची बाजू समजून घेणे आणि त्यावर आयोगाच्या या आदेशानुसार पुढे कार्यवाही होणे हाच आहे.

- १२.७ सुनावणीनंतर, उपविभागीय अधिकारी प्रत्येक हरकतीवर त्यांच्या शिफारशी व अभिप्राय नोंदवून प्रस्ताव जिल्हाधिकारी यांच्या मान्यतेसाठी सादर करतील.
- १२.८ जिल्हाधिकारी हे, उपविभागीय अधिकारी यांनी सादर केलेला प्रस्ताव विचारात घेवून हरकतीबाबत अंतिम निर्णय घेतील.
- १२.९ हरकतीवरील घेतलेले निर्णय हे तर्कसंगत असणे आवश्यक आहे. संबंधीत तहसिलदार हे, परिशिष्ट १५ मध्ये दिलेल्या नमुन्यांनुसार हरकती व त्यावरील निर्णयाबाबतचा अहवाल ग्रामपंचायत व तलाठी कार्यालयाच्या नोटीस बोर्डावर प्रदर्शित करवून घेतील.

१३ अंतिम प्रभाग रचना:

- १३.१ जिल्हाधिकारी यांनी हरकतीवर दिलेले निर्णय विचारात घेवून प्रभाग रचना समिती अंतिम प्रभाग रचना व नकाशे तयार करेल, तसेच परिशिष्ट १६ नमूना 'अ' नुसार अधिसूचना व अनुसूची तयार करण्यात येईल.
- १३.२ असे अंतिम प्रभाग व नकाशे उपविभागीय अधिकारी यांना सादर केले जातील. उपविभागीय अधिकारी हे, जिल्हाधिकारी यांनी मान्य केलेल्या हरकतीनुसार प्रभाग रचनेत व नकाशात योग्य बदल केले असल्याबाबत खात्री करून त्यानंतर ते जिल्हाधिकारी यांना सादर करतील.
- १३.३ अंतिम प्रभाग रचना या आदेशातील कार्यपद्धतीनुसार झाली आहे याबाबत समाधान झाल्यावर, जिल्हाधिकारी अंतिम प्रभाग रचना व नकाशे यांस मंजूरी देतील.
- १३.४ अशा अंतिम प्रभाग रचना (नमूना 'अ'), सॉफ्ट नकाशे (kml/kmz files), नकाशांची इमेजेस, आरक्षणाचा तक्ता व विविध नमूने, सोडतीचे इतिवृत्त, हरकतीचा गोषवारा व जिल्हाधिकारी यांचे हरकतीवरील आदेश इ. ईमेलद्वारे अगर उपलब्ध करून दिलेल्या पद्धतीने राज्य निवडणूक आयोगास सादर करावेत.

- १३.५ संबंधीत गटविकास अधिकारी, तहसिलदार, उपविभागीय अधिकारी व जिल्हाधिकारी यांची या अंतिम प्रभाग रचनेचे नकाशे व प्रपत्रांवर (नमूना 'अ') स्वाक्षरी असतील आणि ते ग्रामपंचायत व तलाठी कार्यालयाच्या नोटीस बोर्डावर प्रदर्शित केले जातील.
- १३.६ यानंतर अंतिम प्रभाग रचनेवर कोणतीही हरकत अगर सुनावणी नियमानुसार अभिप्रेत नाही.

१४ गोपनीयता:

स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या प्रभाग रचनेचे कामकाज गोपनीय रित्या हाताळण्यात यावे. प्रभाग रचनेची माहिती हि सर्वसामान्य नागरिकांना सोडतीच्या वेळी पहिल्यांदा समजते. तत्पूर्वी राजकीय व्यक्ती, प्रसिध्दी माध्यमे अथवा अन्य व्यक्तींना याबाबतची माहिती देता येणार नाही तसेच प्रभाग रचनेच्या कामाशी संबंधित अधिकारी अगर कर्मचारी यांच्यावर त्यासाठी कोणालाही दबाव टाकता येणार नाही. कोणत्याही अधिकाऱ्याने / कर्मचाऱ्याने प्रभाग रचनेची गोपनीयता भंग केल्यास त्यांच्या विरुद्ध शिस्तभंगाची कार्यवाही करण्यात येईल.

१५ सर्वसाधारण

- १५.१ भारताच्या संविधानाने स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणुकांचे अधिक्षण, संचालन व नियंत्रणाचे पूर्ण अधिकार राज्य निवडणूक आयोगाकडे निहित केले आहेत. त्यामुळे विभागीय आयुक्त आणि जिल्हाधिकारी यांना स्वतःहून निवडणूक कार्यक्रमात कोणताही बदल अगर स्थगिती अगर थांबविता येत नाही.
- १५.२ राज्य निवडणूक आयोगाने प्रभाग रचना व आरक्षण या विषयावर यापूर्वी काढलेले आदेशात काहीही म्हटले असले तरी, यापूढे होणाऱ्या सर्व निवडणूकांमध्ये केवळ "ग्रामपंचायत सार्वत्रिक निवडणूक (सदस्य संख्या, प्रभाग रचना करणे व आरक्षण) आदेश, २०२१" या आदेशामध्ये केलेल्या तरतूदी लागू राहतील.

(यु. पी. एस. मदान)
राज्य निवडणूक आयुक्त,
महाराष्ट्र

सहपत्र :-

सोबतच्या अनुक्रमणिकेत दर्शविल्यानुसार परिशिष्ट १ ते १६

प्रति,

१. अपर मुख्य सचिव, ग्रामविकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई
२. सर्व विभागीय आयुक्त
३. सर्व जिल्हाधिकारी
४. सर्व जिल्हा परिषद, मुख्य कार्यकारी अधिकारी,
५. मा. सर्वोच्च न्यायालय व मा. उच्च न्यायालयातील राज्य निवडणूक आयोगाचे वकील
६. सर्व उप जिल्हाधिकारी (ग्रामपंचायत निवडणूक) (जिल्हा मुख्यालय)
७. सर्व उपविभागीय अधिकारी
८. सर्व तहसीलदार
९. सर्व गट विकास अधिकारी
१०. सर्व मंडळ अधिकारी
११. सर्व ग्राम सेवक
१२. सर्व तलाठी
१३. आयोगातील सर्व कार्यासने
१४. निवड नस्ती.

अनुक्रमणिका

परिशिष्ट क्र.	तपशिल	पृ.क्र.
१	लोकसंख्येनुसार सदस्य संख्या, प्रभाग संख्या व प्रभागनिहाय सदस्य संख्या	२५
२	पुढील निवडणुकांमध्ये प्रभागनिहाय सदस्य संख्या चक्रानुक्रमे फिरविणे	२६
३	जागा निहाय सरासरी लोकसंख्या, प्रारूप प्रभाग रचनेनुसार लोकसंख्या आणि तफावत	२७
४	प्रगणक गट फोडण्याबाबतचा नमुना	२८
५	गुगलअर्थ / MRSAC च्या नकाशांवर प्रभागरचनेची मांडणी करण्याची कार्यपध्दती	२९
६अ	आरक्षणाच्या प्रवर्गनिहाय सदस्य संख्येची निश्चिती (बिगर अनुसूचित /अंशतः अनुसूचित क्षेत्राकरिता)	३०-३१
६ब	आरक्षणाच्या प्रवर्गनिहाय सदस्य संख्येची निश्चिती(संपूर्णतः अनुसूचित क्षेत्राकरिता)	३२-३३
७	मा. उच्च न्यायालयाच्या २००६ च्या निकालानंतरच्या निवडणुकांच्या आरक्षणाची माहिती	३४
८	अनुसूचित जाती लोकसंख्येची प्रभाग निहाय टक्केवारी (उतरत्या क्रमाने)	३५
९	अनुसूचित जमातीच्या लोकसंख्येची प्रभाग निहाय टक्केवारी (उतरत्या क्रमाने)	३६
१०	उदाहरणे (Illustrations)	३७-३८
११	विवरणपत्र	३९-४२
१२	विशेष ग्रामसभेचे इतिवृत्त	४३-४४
१३	प्रारूप प्रभाग रचना अधिसूचना नमुना“ब” व अनुसूची	४५-४७
१४	हरकती व सूचनांचा गोषवारा	४८
१५	हरकतींवरील सुनावणीचा अहवाल	४९
१६	अंतिम प्रभाग रचना अधिसूचना व नमुना“अ” व अनुसूची	५०-५२

परिशिष्ट १

(परिच्छेद क्र. ४.२, ४.३, ४.४)

लोकसंख्येनुसार सदस्य संख्या, प्रभाग संख्या व प्रभागनिहाय सदस्य संख्या दर्शविणारा तक्ता

अनुक्रमांक	ग्राम पंचायतीची लगतच्या जनगणनेनुसार लोकसंख्या	लोकसंख्येनुसार अनुज्ञेय सदस्य संख्या	सदस्य संख्येनुसार अनुज्ञेय प्रभाग	प्रभागनिहाय सदस्य संख्या
१	२	३	४	५
१	१,५०० किंवा १,५०० पेक्षा कमी	७	३	३, २, २
२	१,५०१ ते ३,०००	९	३	३, ३, ३
३	३,००१ ते ४,५००	११	४	३, ३, ३, २
४	४,५०१ ते ६,०००	१३	५	३, ३, ३, २, २
५	६,००१ ते ७,५००	१५	५	३, ३, ३, ३, ३
६	७,५०१ आणि अधिक	१७	६	३, ३, ३, ३, ३, २

टिप:

- स्तंभ ५ मध्ये दिलेले आकडे हे अनुक्रमे प्रभाग क्र १, प्रभाग क्र २, प्रभाग क्र ३, प्रभाग क्र ४, प्रभाग क्र ५, प्रभाग क्र ६ यांची सदस्य संख्या दर्शवते.
- स्तंभ ५ मधील प्रभागनिहाय सदस्य संख्या हि पहिल्या निवडणुकीच्या आहेत. पहिल्या निवडणुकीत कमाल सदस्य संख्या सुरवातीच्या प्रभागात व किमान सदस्य संख्या शेवटच्या प्रभागात दिली जाते.
- त्या नंतरच्या निवडणुकीत प्रभागनिहाय सदस्य संख्या हि चक्रानुक्रमे फिरते ज्याचा तक्ता परिशिष्ट २ मध्ये दिलेला आहे.

परिशिष्ट २

(परिच्छेद क्र. ४.४.२)

पुढील निवडणुकांमध्ये प्रभागनिहाय सदस्य संख्या चक्रानुक्रमे फिरविणे दर्शवणारा तक्ता

सदस्य संख्या	प्रभागांची संख्या	पहिल्या निवडणुकीत प्रभागनिहाय सदस्य संख्या	पुढील निवडणुकीत चक्र फिरवून प्रभागनिहाय सदस्य संख्या				
			दुसऱ्या निवडणुकीत	तिसऱ्या निवडणुकीत	चौथ्या निवडणुकीत	पाचव्या निवडणुकीत	सहाव्या निवडणुकीत
७	३	३,२,२	२,३,२	२,२,३	३,२,२	२,३,२	२,२,३
९	३	३,३,३	३,३,३	३,३,३	३,३,३	३,३,३	३,३,३
११	४	३,३,३,२	२,३,३,३	३,२,३,३	३,३,२,३	३,३,३,२	२,३,३,३
१३	५	३,३,३,२,२	२,२,३,३,३	३,३,२,२,३	२,३,३,३,२	३,२,२,३,३	३,३,३,२,२
१५	५	३,३,३,३,३	३,३,३,३,३	३,३,३,३,३	३,३,३,३,३	३,३,३,३,३	३,३,३,३,३
१७	६	३,३,३,३,३,२	२,३,३,३,३,३	३,२,३,३,३,३	३,३,२,३,३,३	३,३,३,२,३,३	३,३,३,३,२,३

टिप:

- वरील तक्त्यात पुढील निवडणुकीत प्रभागनिहाय कमाल सदस्य संख्या चक्रानुक्रमे कशी फिरेल हे दर्शविले आहे, त्यानुसार ग्रामपंचायतीचे देय प्रभागाच्या संख्येनुसारच्या ओळीमधील चक्र अवलंबवावे.
- वरील तक्त्यात दर्शवल्यानुसार मागील निवडणूक कितवी होती (दुसरी, तिसरी इ.) हे प्रभागातील सदस्य संख्येवरून निश्चित करावे व त्यानुसार येणारी निवडणूक कितवी आहे (तिसरी, चौथी इ.) हे तपासून, वरील तक्त्यातील प्रभागनिहाय सदस्य संख्या निश्चित करावी.
- या निश्चित केलेल्या प्रभागनिहाय सदस्य संख्येप्रमाणे प्रत्येक प्रभागांची रचना करावी.

परिशिष्ट ३

(परिच्छेद क्र. ४.५)

जागा निहाय सरासरी लोकसंख्या, प्रारूप प्रभाग रचनेनुसार लोकसंख्या आणि तफावत

ग्रामपंचायतीचे नाव:

तालुका:

जिल्हा:

१. ग्राम पंचायतीची एकूण लोकसंख्या = १७,०००

२. ग्राम पंचायतीची एकूण सदस्य संख्या = १७

३. जागा निहाय सरासरी लोकसंख्या (वरील १ भागिले २) = $१७०००/१७ = १०००$

प्रभागनिहाय सरासरी व प्रत्यक्ष लोकसंख्येचा व तफावत तक्ता

प्रभाग क्रमांक	प्रभाग-निहाय सदस्य संख्या	प्रभाग निहाय सरासरी लोकसंख्या	प्रारूप प्रभाग रचनेनुसार येणारी प्रभाग निहाय लोकसंख्या	प्रभागाच्या सरासरी पेक्षा कमी/ अधिक असलेल्या लोकसंख्येच्या फरकाची टक्केवारी	देय कमाल (+१०%) व किमान (-१०%) मर्यादित लोकसंख्या नसल्यास त्याची संक्षिप्त कारणे.
सूत्र		(वरील ३ X स्तंभ २)		$(\text{स्तंभ ४} - \text{स्तंभ ३}) \times १००$ स्तंभ ३	
१	२	३	४	५	६
१	३	$(१००० \times ३) = ३०००$	२९५०	$(२९५० - ३०००) \times १०० = - १.६\%$ ३०००	मर्यादित आहे
२	३	$(१००० \times ३) = ३०००$	३३००	$(३३०० - ३०००) \times १०० = १०\%$ ३०००	मर्यादित आहे
३	३	$(१००० \times ३) = ३०००$	२६५०	$(२६५० - ३०००) \times १०० = - ११.६\%$ ३०००	राज्य मार्गामुळे गावाचे क्षेत्र विभाजले असून हा प्रभाग महामार्गाच्या सीमेवर असल्याने किमान मर्यादेपेक्षा कमी होतो.
४	३	$(१००० \times ३) = ३०००$	२९००	$(२९०० - ३०००) \times १०० = - ३.३\%$ ३०००	मर्यादित आहे
५	३	$(१००० \times ३) = ३०००$	२९५०	$(२९५० - ३०००) \times १०० = - १.६\%$ ३०००	मर्यादित आहे
६	२	$(१००० \times २) = २०००$	२२५०	$(२२५० - २०००) \times १०० = १२.५\%$ २०००	गावातील नाला प्रभागाची तीन बाजूची सीमा व एक बाजू गावची हद्द असल्याने EB फोडणे शक्य होत नाही त्यामुळे हा प्रभाग कमाल मर्यादेबाहेर
एकूण		१७०००	१७०००		

(ग्राम विकास अधिकारी)

(तलाठी)

दिनांक: / /

टिप: उदाहरणदाखल परिशिष्टामध्ये भरलेली नमुना माहिती पाहावी

परिशिष्ट ४

(परिच्छेद क्र. ४.६.७)

प्रगणक गट फोडण्याबाबतची कार्यपध्दती दाखवणारा नमुना

ग्रामपंचायतीचे नाव:

तालुका:

जिल्हा:

जनगणना प्रभाग क्रमांक ५ पैकी प्रगणक गट क्रमांक २ चे विभाजन करणे आवश्यक असल्याने त्याची चौकशी करुन लोकसंख्या निश्चित करण्यात आली, त्याचा तपशील खालीलप्रमाणे.

सर्वेक्षण केल्याची तारीख :- -----

अ.क्र.	जनगणनाघर क्रमांक	कुटुंब प्रमुखाचे नाव	जनगणनेप्रमाणे कुटुंबातील एकूण सदस्य संख्या	अनुसूचित जाती असल्यास कुटुंबातील सदस्य संख्या	अनुसूचित जमाती असल्यास कुटुंबातीलसदस्य संख्या
१	२	३	४	५	६
१	३२ क	श्री महादेव ठाकरे	५	०	५
२	३३	श्री सतीश सुर्वे	३	०	०
३	३४अ	श्री. संतोष वाघमारे	६	६	०
		याप्रमाणे भरावे...			
एकूण (A)					

तपशिल	एकूणलोकसंख्या	अ.जा. लोकसंख्या	अ.ज. लोकसंख्या
१) प्रगणक गट ५/३ ची लोकसंख्या	४५०	१००	५०
२) फोडलेल्या प्रगणक गटाचे सर्वेक्षण प्रमाणे निश्चित केलेली लोकसंख्या प्रगणक गट क्र. ५/३/१एकूण (A)	१००	२०	१०
३) प्रगणक गटाचा उर्वरीत भागप्रगणक गट क्र. ५/३/२ ची लोकसंख्या (वरील १- (वजा)२)	३५०	८०	४०

तहसिलदार

जिल्हाधिकारी

दिनांक: / /

टिप:

१. उदाहरणदाखल परिशिष्टामध्ये भरलेली नमुना माहिती पाहावी
२. प्रगणक गट फोडल्यानंतर त्याच्या २ भागास क्रमांक देणे आवश्यक आहे, जो उदाहरणाप्रमाणे द्यावा.

परिशिष्ट ५
(परिच्छेद क्र. ४.८.५)

गुगलअर्थ / MRSAC च्या नकाशांवर प्रभागरचनेची मांडणी करण्याची कार्यपध्दती

१. गुगलअर्थ डाऊनलोड करा.
२. फोल्डर तयार करा.
३. फोल्डरला स्थानिक स्वराज्य संस्थेचे नाव द्या
४. पाच सब फोल्डर तयार करा ज्यांना Placemark, Boundary, EB, Barrier आणि Ward अशी नावे द्या.
५. Placemark फोल्डर उघडून त्यामध्ये गुगल अर्थ नकाशावर असलेले ग्रामपंचायतीचे स्थान चिन्हांकीत करा.
६. चिन्हांकीत करणेबाबत संपूर्ण माहिती घ्यावी. त्यासाठी सोबत जोडलेली विस्तृत माहिती (pdf) व व्हिडीओ पहावा. (व्हिडीओ पाहण्यासाठी <https://youtu.be/nfRxH3dRuG> या लिंकवर जावे)
७. सर्वप्रथम 'Path'tool च्या सहाय्याने Barrier फोल्डरमध्ये सर्व नैसर्गिक सीमांचे उदा. रस्ते, नदी, नाले, अडथळे, इत्यादी रेषा आखून चिन्हांकन करावे.
८. त्यानंतर 'Polygon' toolच्या सहाय्याने स्थानिक स्वराज्य संस्थांची सीमा ही Boundary फोल्डरमध्ये चिन्हांकन करावे.
९. त्यानंतर 'Polygon' tool च्या सहाय्याने EB चे चिन्हांकन करावे. EB फोल्डरमध्ये त्या स्थानिक स्वराज्य संस्थेत असणारे सर्व प्रगणक गटांची सीमा एक-एक करून चिन्हांकीत करावी. स्थानिक स्वराज्य संस्थेचे संपूर्ण परिक्षेत्राचे प्रगणक गटांमध्ये समावेश होईल याची दक्षता घ्यावी. जिथे घरे नसतील व क्षेत्र मोकळे असेल, ज्यामुळे ते क्षेत्र कोणत्याही प्रगणक गटात येत नसेल त्या क्षेत्रासाठी शून्य लोकसंख्या असलेला प्रगणक गट तयार करावा, आणि हा प्रगणक गट लगतच्या प्रभागात समाविष्ट होईल याची दक्षता घ्यावी. सर्वात महत्वाचे म्हणजे दोन प्रगणक गटामधील सामायिक सीमा चिन्हांकीत करताना Polygon ची रेषा पूर्णपणे जुळणा-या असाव्यात, त्यामध्ये अंतर नसावे.
१०. त्यानंतर 'Polygon' tool च्या सहाय्याने Ward फोल्डरमध्ये सर्व प्रभागांच्या सीमांचे चिन्हांकन करावे. प्रभागांच्या सीमा त्या प्रभागात येणाऱ्या प्रगणक गटांच्या सीमांशी जुळवावेत तसेच लगतच्या प्रभागाच्या सीमेशी योग्यतऱ्हेने जुळवावेत. सर्व EB कोणत्या ना कोणत्या प्रभागात समाविष्ट होईल याची दक्षता घ्यावी.
११. या तयार केलेल्या प्रभाग रचनेची KML/KMZ फाईल व image फाईल तयार करावी.

परिशिष्ट ६अ

(परिच्छेद क्र. ५.१)

आरक्षणाच्या प्रवर्गनिहाय सदस्य संख्येची निश्चिती(बिगर अनुसूचित /अंशतः अनुसूचित क्षेत्राकरिता)

ग्रामपंचायतीचे नाव:

तालुका:

जिल्हा:

अक्र	तपशील व सूत्र	परिगणना
१	ग्रामपंचायतीची लोकसंख्या. एकूण लोकसंख्या अनुसूचित जातीची लोकसंख्या अनुसूचित जमातीची लोकसंख्या	
२	ग्राम पंचायतीची एकूण सदस्य संख्या (परिशिष्ट १ नुसार):	
३	एकूण प्रभागांची संख्या (परिशिष्ट १ नुसार):	
४	प्रभागांमधील सदस्य संख्या (परिशिष्ट २ नुसार) (उदा. ३,३,३,२,२) -	
५	अनुसूचित जातींची आरक्षित सदस्य संख्या सूत्र = $\frac{\text{अनुसूचित जातींची लोकसंख्या}}{\text{एकूण लोकसंख्या}} \times \text{एकूण सदस्य संख्या}$	
६	अनुसूचित जमातींची आरक्षित सदस्य संख्या सूत्र = $\frac{\text{अनुसूचित जमातींची लोकसंख्या}}{\text{एकूण लोकसंख्या}} \times \text{एकूण सदस्य संख्या}$	
७	नागरिकांच्या मागासवर्ग प्रवर्गासाठी आरक्षित सदस्य संख्या सूत्र = $\frac{\text{अ.क्र.२ नुसार एकूण सदस्य संख्या} \times २७}{१००}$ (मात्र जर ही संख्या अ.क्र.२ येथील एकूण जागांच्या ५०% मधून अ.जा. व अ.ज. च्या जागा वजा केल्यानंतर येणाऱ्या संख्येपेक्षा जास्त असल्यास, या संख्येइतक्या मर्यादीत होतील.) एकूण आरक्षण ५०% च्या मर्यादेत व नागरिकांच्या मागासवर्ग प्रवर्गाचे आरक्षण २७ % मर्यादेत देताना अपूर्णाक दुर्लक्षित करावा. त्यामुळे ना.मा.प्र. जागांची खालीलप्रमाणे परिगणना करावी. ७.अ) $\frac{\text{एकूण सदस्य संख्या} \times २७}{१००} =$ (अपूर्णाक दुर्लक्षित करावा) ७.ब) $\frac{\text{एकूण सदस्य संख्या} \times ५०}{१००} =$ (अपूर्णाक दुर्लक्षित करावा) ७.क) ७ ब - (वजा) अ.जा. सदस्य संख्या - (वजा) अ.ज. सदस्य संख्या = ना.मा.प्र. देय जागा = अ.क्र. ७ अ व ७ क यापैकी जी संख्या लहान असेल त्या संख्ये इतक्या जागा ना.मा.प्र. करिता देय होतील.	
८ अ	स्त्रियांसाठी एकूण आरक्षित सदस्य संख्या सूत्र = $\frac{\text{अ.क्र.२ नुसार एकूण सदस्य संख्या}}{२}$	
८ ब	अनुसूचित जातीच्या स्त्रियांसाठी आरक्षित सदस्य संख्या सूत्र = $\frac{\text{अ.क्र.५ नुसार अनुसूचित जातींची आरक्षित सदस्य संख्या}}{२}$	
८ क	अनुसूचित जमातीच्या स्त्रियांसाठी आरक्षित सदस्य संख्या सूत्र = $\frac{\text{अ.क्र.६ नुसार अनुसूचित जमातींची आरक्षित सदस्य संख्या}}{२}$	

८ड	नागरिकांच्या मागासवर्ग प्रवर्गाच्या स्त्रियांसाठी आरक्षित सदस्य संख्या = सूत्र = $\frac{\text{अ.क्र.७नुसार नागरिकांच्या मागासवर्ग प्रवर्गासाठी आरक्षित सदस्य संख्या}}{२}$	
८इ	सर्वसाधारण स्त्रियांकरिता आरक्षित सदस्य संख्या = अ.क्र. ८ अ - (वजा) (अ.क्र.८ब + ८क + ८ड)	
९	अराखीव सदस्य संख्या = अ.क्र. २ - (वजा) (अ.क्र.५+६+७ + ८इ)	

(ग्राम विकास अधिकारी)

(तलाठी)

दिनांक:

टीप १ :- अ.जा., अ.ज., व स्त्रियांच्या जागांच्या संख्येची गणना करताना एक द्वितीयांश किंवा त्याहून अधिक भाग हा एक भाग म्हणून गणला जाईल आणि एक द्वितीयांशापेक्षा कमी भागाकडे दुर्लक्ष केले जाईल.

टीप २ :- एखाद्या ग्रामपंचायतीत अ.जा/ अ.ज. /ना.मा.प्र. करिता एकच जागा राखून ठेवली असेल तर ती जागा पहिल्या निवडणुकीत सोडत काढून महिलांकरिता आरक्षित होईल किंवा कसे हे ठरविण्यात यावे. जर पहिल्या निवडणुकीत ती जागा महिलांकरिता आरक्षित झाल्यास त्यापुढील निवडणुकीत ती जागा महिला आरक्षित होणार नाही. त्यानुसार पुढील निवडणुकांमध्ये अशी जागा आळीपाळीने महिलांकरिता थेट आरक्षित होईल.

ना.मा.प्र. जागांची परिगणनेसाठी उदा.

ग्रामपंचायतीची एकूण सदस्य संख्या - १७

अनु. जाती साठी आरक्षित जागा = २

अनु. जमाती साठी आरक्षित जागा = ४

$$\text{अ) सूत्र} = \frac{\text{एकूण सदस्य संख्या} \times २७}{१००} = \quad (\text{अपूर्णांक दुर्लक्षित करावा})$$

$$= \frac{१७ \times २७}{१००} = ४.५९ = ४$$

$$\text{ब) सूत्र} = \frac{\text{एकूण सदस्य संख्या}}{२} = \quad (\text{अपूर्णांक दुर्लक्षित करावा})$$

$$= \frac{\text{एकूण सदस्य संख्या}}{२} = \frac{१७}{२} = ८.५ = ८$$

$$\text{क) सूत्र} = \text{ब} - (\text{वजा}) \text{ अ.जा. सदस्य संख्या} - (\text{वजा}) \text{ अ.ज. सदस्य संख्या} = ८ - २ - ४ = २$$

ना.मा.प्र. देय जागा = अ.क्र. ७ अ व ७ क यापैकी जी संख्या लहान असेल त्या संख्ये इतक्या जागा ना.मा.प्र. करिता देय होतील.

= त्यामुळे ४ ऐवजी २ जागा ना.मा.प्र. करिता देय होतील.

परिशिष्ट ६ब

(परिच्छेद क्र. ५.१)

आरक्षणाच्या प्रवर्गनिहाय सदस्य संख्येची निश्चिती(संपूर्णत अनुसूचित क्षेत्राकरिता)

ग्रामपंचायतीचे नाव:

तालुका:

जिल्हा:

अ. क्र.	तपशील व सूत्र		परिगणना
१	ग्रामपंचायतीची लोकसंख्या.	एकूण लोकसंख्या	
		अनुसूचित जातीची लोकसंख्या	
		अनुसूचित जमातीची लोकसंख्या	
२	ग्राम पंचायतीची एकूण सदस्य संख्या (परिशिष्ट १नुसार):		
३	एकूण प्रभागांची संख्या (परिशिष्ट १नुसार):		
४	प्रभागांमधील सदस्य संख्या (परिशिष्ट २ नुसार) (उदा. ३,३,३,२,२) -		
५	अनुसूचित जमातींची आरक्षित सदस्य संख्या सूत्र = $\frac{\text{अनुसूचित जमातींची लोकसंख्या}}{\text{एकूण लोकसंख्या}} \times \text{एकूण सदस्य संख्या}$ (संपूर्णत: अनुसूचित क्षेत्रामध्ये कमीत कमी एकूण जागांच्या ५० टक्के जागा अनुसूचित जमातीकरिता राखून ठेवण्यात येतील.)		
६	अनुसूचित जातींची आरक्षित सदस्य संख्या *सूत्र = $\frac{\text{अनुसूचित जातींची लोकसंख्या}}{\text{एकूण लोकसंख्या}} \times \text{एकूण सदस्य संख्या}$		
७	नागरिकांचा मागासवर्ग प्रवर्गासाठी एकही जागा आरक्षित होणार नाही.		
८अ	स्त्रियांसाठी एकूण आरक्षित सदस्य संख्या सूत्र = $\frac{\text{अ.क्र.२ नुसार एकूण सदस्य संख्या}}{२}$		
८ब	अनुसूचित जातीच्या स्त्रियांसाठी आरक्षित सदस्य संख्या सूत्र = $\frac{\text{अ.क्र.६ नुसार अनुसूचित जातींची आरक्षित सदस्य संख्या}}{२}$		
८क	अनुसूचित जमातीच्या स्त्रियांसाठी आरक्षित सदस्य संख्या सूत्र = $\frac{\text{अ.क्र.५ नुसार अनुसूचित जमातींची आरक्षित सदस्य संख्या}}{२}$		
८ड	सर्वसाधारण स्त्रियांकरिता आरक्षित सदस्य संख्या = अ.क्र. ८ अ - (वजा) (अ.क्र. ८ब+८क)		
८	अराखीव सदस्य संख्या = अ.क्र. २ - (वजा) (अ.क्र. ५+६+८ड)		

(ग्राम विकास अधिकारी)

(तलाठी)

दिनांक:

टीप १ :- अनुसूचित जाती / अनुसूचित जमाती व स्त्रियांच्या जागांच्या संख्येची गणना करताना जागेचा एक द्वितीयांश किंवा त्याहून अधिक भाग हा एक भाग म्हणून गणला जाईल आणि एक द्वितीयांशापेक्षा कमी भागाकडे दुर्लक्ष केले जाईल.

टीप २ :- एखाद्या ग्रामपंचायतीत अ.जा./ अ.ज. करीता यथास्थिती एकच जागा राखून ठेवली असेल तर ती जागा पहिल्या निवडणुकीत सोडत काढून महिलांकरीता आरक्षित होईल किंवा कसे हे ठरविण्यात यावे. जर पहिल्या निवडणुकीत ती जागा महिलांकरीता आरक्षित झाल्यास त्यापुढील निवडणुकीत ती जागा महिला आरक्षित होणार नाही. त्यानुसार पुढील निवडणुकांमध्ये अशी जागा आळीपाळीने महिलांकरीता थेट आरक्षित होईल.

टीप ३:- मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८ च्या कलम १० चे २ (ब) मधील परंतुकाचे तरतुदीनुसार संपूर्णतः क्षेत्र अनुसूचित क्षेत्रात समाविष्ट असलेल्या पंचायतीमध्ये अनुसूचित जमातीसाठी राखून ठेवावयाच्या जागा पंचायतीमधील जागांच्या एकूण संख्येच्या एक द्वितीयांश पेक्षा कमी असणार नाहीत, असे करताना अनु.जमातीकरीता जागांचे वाटप केल्यानंतर उर्वरित जागा कमी राहत असतील तर काही प्रकरणी अनु. जातीकरीता लोकसंख्येच्या प्रमाणानुसार देय जागा आरक्षित ठेवता येणार नाहीत. तसेच नागरिकांच्या मागासवर्ग प्रवर्गाकरिता कोणत्याही जागा देय होणार नाहीत.

परिशिष्ट ७
(परिच्छेद क्र. ५.४)

मा. उच्च न्यायालयाच्या २००६ च्या निकालानंतरच्या निवडणुकांच्या आरक्षणाची माहिती

प्रभाग क्रमांक	सदस्य संख्या	२००७ ते २०११ मधील निवडणुकीचे वर्ष	सदस्य संख्या	२०१२ ते २०१६ मधील निवडणुकीचे वर्ष	सदस्य संख्या	२०१७ ते २०२१ मधील निवडणुकीचे वर्ष
		जागांचा प्रवर्ग		जागांचा प्रवर्ग		जागांचा प्रवर्ग
१	२	३	४	५	६	७
१	३	अ. जा.	२	अ. ज. स्त्री	३	अ.जा.
		सर्वसाधारण स्त्री		सर्वसाधारण		ना.मा.प्र. स्त्री
		ना.मा.प्र. स्त्री		X		सर्वसाधारण
२	३	अ. जा.	३	सर्वसाधारण स्त्री	२	अ. जा.स्त्री
		सर्वसाधारण स्त्री		सर्वसाधारण		सर्वसाधारण
		ना.मा.प्र.		ना.मा.प्र. स्त्री		X
३	३	अ. ज.	३	अ.जा. स्त्री	३	सर्वसाधारण
		ना.मा.प्र.		सर्वसाधारण		ना.मा.प्र. स्त्री
		सर्वसाधारण		ना.मा.प्र.		सर्वसाधारण स्त्री
४	३	सर्वसाधारण स्त्री	३	अ. जा.	३	अ.ज. स्त्री
		ना.मा.प्र.		सर्वसाधारण स्त्री		ना.मा.प्र.
		सर्वसाधारण		ना.मा.प्र. स्त्री		सर्वसाधारण
५	३	सर्वसाधारण स्त्री	३	अ. जा.	३	सर्वसाधारण स्त्री
		ना.मा.प्र.		सर्वसाधारण स्त्री		ना.मा.प्र.
		सर्वसाधारण		ना.मा.प्र. स्त्री		सर्वसाधारण
६	२	अ. जा. स्त्री	३	सर्वसाधारण	३	अ. जा. स्त्री
		सर्वसाधारण		सर्वसाधारण स्त्री		सर्वसाधारण
		X		सर्वसाधारण		ना.मा.प्र. स्त्री

(ग्राम विकास अधिकारी)

(तलाठी)

दिनांक:

टिप १ : उदाहरणदाखल परिशिष्टामध्ये भरलेली नमुना माहिती पहावी.

टिप २ : मा उच्च न्यायालयाच्या उक्त निर्णयानंतरची ही चौथी निवडणूक असल्याने मागील ३ निवडणूकांची माहिती भरण्याकरीता वरील कोष्टक दिले आहे.

टिप ३ : ५ व्या निवडणूकीच्या वेळी वरील कोष्टकात सन २०२२ -२०२६ चा रकाना समाविष्ट होईल.

परिशिष्ट ८

(परिच्छेद क्र. ६)

अनुसूचित जाती लोकसंख्येची प्रभाग निहाय टक्केवारी (उतरत्या क्रमाने)

एकूण प्रभागांची संख्या -

अनुसूचित जातीची एकूण सदस्य संख्या-.....

प्रभाग क्रमांक	प्रभागातील एकूण लोकसंख्या	प्रभागातील अनुसूचित जातीची लोकसंख्या	एकूण लोकसंख्येशी असलेली अनुसूचित जातीची टक्केवारी सूत्र (अनुसूचित जातीची प्रभागातील लोकसंख्या X १००) / प्रभागातील एकूण लोकसंख्या	पूर्वी आरक्षण दिले असल्यास ते निवडणुकीचे वर्ष	उतरता क्रम (पूर्वी दिलेले आरक्षणाचे प्रभाग वगळून उरलेल्या प्रभागाचा उतरता क्रम)
१					
२					
३					
४					
५					
६					

(ग्राम विकास अधिकारी)

(तलाठी)

दिनांक:

टिप - प्रभागांची संख्येपेक्षा अनुसूचित जातीची सदस्य संख्या कमी अथवा जास्त असल्यास जागांचे वाटप कसे करावे याचे उदाहरण परिशिष्ट १० मध्ये दिले आहे.

परिशिष्ट ९
(परिच्छेद क्र. ७)

अनुसूचित जमातीच्या लोकसंख्येची प्रभाग निहाय टक्केवारी (उतरत्या क्रमाने)

एकूण प्रभागांची संख्या -

अनुसूचित जमातीची एकूण सदस्य संख्या-.....

प्रभाग क्रमांक	प्रभागातील एकूण लोकसंख्या	प्रभागातील अनुसूचित जातीची लोकसंख्या	एकूण लोकसंख्येशी असलेली अनुसूचित जातीची टक्केवारी सूत्र (अनुसूचित जातीची प्रभागातील लोकसंख्या X १००) / प्रभागातील एकूण लोकसंख्या	पूर्वी आरक्षण दिले असल्यास ते निवडणुकीचे वर्ष	उतरता क्रम (पूर्वी दिलेले आरक्षणाचे प्रभाग वगळून उरलेल्या प्रभागाचा उतरता क्रम)
१					
२					
३					
४					
५					
६					

(ग्राम विकास अधिकारी)

(तलाठी)

दिनांक:

टिप - प्रभागांची संख्येपेक्षा अनुसूचित जमातीची सदस्य संख्या कमी अथवा जास्त असल्यास जागांचे वाटप कसे करावे याचे उदाहरण परिशिष्ट १० मध्ये दिले आहे.

परिशिष्ट १०
(परिच्छेद क्र. ६.२)
उदाहरणे (Illustrations)

उदाहरण - १

(परिच्छेद क्र.६.२ शी संबंधीत) प्रभागांची संख्या ५, एकूण सदस्य १५, अनुसूचित जातीच्या जागा २

अ.क्र.	प्रभाग क्र. (अनुसूचित जातीच्या लोकसंख्येच्या उतरत्या क्रमाने)	अनुसूचित जातीच्या लोकसंख्येची टक्केवारी	पहिली निवडणूक	दुसरी निवडणूक	तिसरी निवडणूक	चौथी निवडणूक	पाचवी निवडणूक
१	२	१५ %	१	०	१	०	०
२	५	१३%	१	०	०	१	०
३	३	१०%	०	१	०	१	०
४	१	८%	०	१	०	०	१
५	४	५%	०	०	१	०	१

उदाहरण - २

(परिच्छेद क्र.६.२ शी संबंधीत)प्रभागांची संख्या - ५ एकूण सदस्य - १५ अनुसूचित जातीच्या जागा -४

अ.क्र.	प्रभाग क्र. (अनुसूचित जातीच्या लोकसंख्येच्या उतरत्या क्रमाने)	अनुसूचित जातीच्या लोकसंख्येची टक्केवारी	पहिली निवडणूक	दुसरी निवडणूक	तिसरी निवडणूक	चौथी निवडणूक	पाचवी निवडणूक
१	२	१५ %	१	१	१	१	०
२	५	१३%	१	१	१	०	१
३	३	१०%	१	१	०	१	१
४	१	८%	१	०	१	१	१
५	४	५%	०	१	१	१	१

वरील उदाहरणात दर्शविलेल्या याच तत्वानुसार अनुसूचित जमातीच्या टक्केवारीनुसार उतरता क्रम मांडून अनुसूचित जमातीच्या जागांचे वाटप करण्यात यावे.

उदाहरण - ३

(परिच्छेद क्र. ६.३ शी संबंधित)

प्रभागांची संख्या - ५ एकूण सदस्य - १५ अनुसूचित जातीच्या जागा -७

(जेव्हा अनुसूचित जातीकरीता राखून ठेवावयाच्या जागांची संख्या ही प्रभागांच्या संख्येपेक्षा जास्त असेल तेव्हा)

अ.क्र	प्रभाग क्र. (अनुसूचित जातीच्या लोकसंख्येच्या उतरत्या क्रमाने)	अनुसूचित जातीच्या लोकसंख्येची टक्केवारी	पहिली निवडणूक		दुसरी निवडणूक		तिसरी निवडणूक		चौथी निवडणूक		पाचवी निवडणूक	
			१ ली फेरी	२ री फेरी (अतिरीक्त जागा परिच्छेद ६.२.२ नुसार)	१ ली फेरी	२ री फेरी (अतिरीक्त जागा परिच्छेद ६.२.२ नुसार)	१ ली फेरी	२ री फेरी (अतिरीक्त जागा परिच्छेद ६.२.२ नुसार)	१ ली फेरी	२ री फेरी (अतिरीक्त जागा परिच्छेद ६.२.२ नुसार)	१ ली फेरी	२ री फेरी (अतिरीक्त जागा परिच्छेद ६.२.२ नुसार)
१	२	१४ %	१	१	१		१	१	१		१	
२	५	१२%	१	१	१		१		१	१	१	
३	३	९%	१		१	१	१		१	१	१	
४	१	७%	१		१	१	१		१		१	१
५	४	५%	१		१		१	१	१		१	१

वरीलप्रमाणे पहिल्या फेरीत प्रत्येक प्रभागास १ जागा दिल्यावर दुसऱ्या फेरीत पहिल्या निवडणूकीत सर्वात जास्त टक्केवारी असलेल्या प्रभागांपासून सुरुवात करून चक्रानुक्रमे उतरत्या क्रमाने २ प्रभागांना प्रत्येकी १ अतिरीक्त जागा देण्यात आली आहे.

परिशिष्ट ११

(परिच्छेद क्र. १०.५)

ग्रामपंचायत प्रभागरचना व आरक्षण प्रक्रियेतील संपुर्ण माहिती दर्शविणारे विवरणपत्र

ग्रामपंचायतीचे नाव: तालुका:.....जिल्हा:.....

ग्रामपंचायत कोणत्या वर्षी अस्तित्वात आली:

मागील निवडणुकीचे वर्ष:

ग्रामपंचायत अनुसूचित क्षेत्रात समाविष्ट आहे किंवा नाही: आहे(संपूर्ण)/ आहे (अंशतः)/ नाही

मागील जनगणनेचे वर्ष :

अनु.	विषय		तपशील	
	जनगणनेनुसार	एकूण लोकसंख्या	अ.जा. लोकसंख्या	अ.ज. लोकसंख्या
१	लोकसंख्या			
	टक्केवारी	१००%	%	%
२	आयोगाचे आदेश २०२१ परिशिष्ट १ नुसार देय सदस्य संख्या			
३	आयोगाचे आदेश २०२१ परिशिष्ट १ नुसार देय प्रभाग संख्या			
४	आयोगाचे आदेश २०२१ परिशिष्ट १ व २ नुसार देय प्रभागनिहाय सदस्य संख्या:			
	मागील निवडणुकीतील प्रभागाच्या संख्येवरून प्रभागनिहाय सदस्य संख्या		परिशिष्ट २ नुसार प्रभागाच्या संख्येवरून चक्रानुक्रमे पुढील प्रभागनिहाय सदस्य संख्या	
	प्रभागाची संख्या	सदस्य संख्या	प्रभागाची संख्या	सदस्य संख्या
	५	३,३,३,२,२	५	२,२,३,३,३
५	प्रत्येक सदस्याच्या पदाकरिता सरासरी लोकसंख्या(परिशिष्ट ३ नुसार)			
६	प्रभागाची सरासरी लोकसंख्या व प्रभाग रचनेनुसार येणारी प्रत्यक्ष लोकसंख्या आणि त्यामधील तफावत (परिशिष्ट-३ नुसार)			

प्रभाग क्रमांक	सदस्य संख्या	प्रभागाची सरासरी लोकसंख्या	प्रारूप रचनेची प्रत्यक्ष लोकसंख्या	लोकसंख्यातील तफावत	तफावतीची टक्केवारी
१					
२					
३					
४					
५					

तफावतीची टक्केवारी अनुज्ञेय कमाल १०% व किमान १०% मर्यादेपलीकडे असल्यास त्याची कारणे नमूद करावीत:

७ परिशिष्ट ६अ नुसार सदस्य संख्येच्या प्रमाणात प्रवर्ग निहाय राखीव पदे (अनुसूचित क्षेत्रासाठी परिशिष्ट ६ब नुसार परिगणना करावी)

आरक्षणाचा प्रवर्ग	एकूण जागा	स्त्री राखीवजागा
अनुसूचित जाती		
अनुसूचित जमाती		
नागरिकांचा मागासवर्ग प्रवर्ग		
सर्वसाधारण		

टिप: उदाहरणदाखल परिशिष्टामध्ये भरलेली नमुना माहिती पाहावी

८ या निवडणुकीचे येणारे आरक्षण

प्रभाग क्रमांक	जागांची संख्या	आरक्षण	आरक्षण कसे ठरवले (उतरत्या क्रमाने / थेटपणे) (सोडतीसाठी)
१	३	<ul style="list-style-type: none"> • अ. जा. • अ.ज. • 	उतरत्या क्रमाने उतरत्या क्रमाने
२	३	<ul style="list-style-type: none"> • • • 	सोडतीसाठी सोडतीसाठी सोडतीसाठी
३	३	<ul style="list-style-type: none"> • अ. जा. • • 	उतरत्या क्रमाने सोडतीसाठी सोडतीसाठी
४	२	<ul style="list-style-type: none"> • अ. ज. • 	उतरत्या क्रमाने सोडतीसाठी
५	३	<ul style="list-style-type: none"> • अ. ज. • • 	उतरत्या क्रमाने सोडतीसाठी सोडतीसाठी

९	खालील परिशिष्टचे तयार करून विवरणपत्रासोबत जोडले आहे का ?	
	परिशिष्टक्रमांक	होय / नाही
	परिशिष्ट ३	
	परिशिष्ट ४(असल्यास)	
	परिशिष्ट ६	
	परिशिष्ट ७	
	परिशिष्ट ८	
१०	परिशिष्ट ५ नुसार कार्यवाही करून प्रभाग रचनेची kml (soft file), प्रत्येक प्रभागाची image file (soft) तसेच image प्रिंट जोडली आहे का ?	

आम्ही प्रमाणित करतो कि वरील दिलेली सर्व माहिती बरोबर असून त्याची आम्ही संबंधित अभिलेखाशी पडताळणी केलेली आहे.

(ग्राम विकास अधिकारी)

(तलाठी)

दिनांक:

टिप: उदाहरणदाखल परिशिष्टामध्ये भरलेली नमुना माहिती पाहावी

प्रभाग रचना समितीने विवरणपत्र (परिशिष्ट-११) व सोबत जोडलेले परिशिष्ट तपासले असून, ती आयोगाच्या २०२१ च्या आदेशातील तरतूदीनुसार आहेत. प्रभाग रचनेचे kml (soft file), प्रत्येक प्रभागाची image file (soft) तसेच image प्रिंट देखील आहे.

(मंडळ अधिकारी)

(गटविकास अधिकारी)

(तहसिलदार)

प्रभाग रचना समिती सदस्य

प्रभाग रचना समिती सदस्य

प्रभाग रचना समिती अध्यक्ष

प्रारूप प्रभाग रचनेस मान्यता देण्यात येत आहे. यानुसार परिशिष्ट १३ खालील नमुना ब तयार करून प्रारूप प्रभाग रचना (नकाशांसह) प्रसिध्द करावी.

(जिल्हाधिकारी)

दिनांक:

टिप:

- १) तलाठी व ग्रामसेवक सदर विवरणपत्रात माहिती प्रक्रीयेतील प्रत्येक टप्प्यात भरत जातील.
- २) अ.क्र. ८ येथील आरक्षण भरताना सुरुवातीस उतरत्या क्रमाने आरक्षित होणाऱ्या अ.जा. व अ.ज. जागांची माहिती भरावी. त्यानंतर ना.मा.प्र. जागा व ज्या महिला राखीव जागा थेटपणे (प्राधान्यक्रमानुसार) आरक्षित होतात त्यांची माहिती भरावी, आणि विवरणपत्र प्रभाग रचना समितीकडे सादर करावे व त्यानंतर जिल्हाधिकारी यांना सादर करावे.
- ३) परिशिष्ट १२ नुसार सोडत पूर्ण झाल्यानंतर त्या सोडतीत आरक्षित झालेल्या जागांची माहिती अ.क्र. ८ मध्ये भरावी.
- ४) सदर परिशिष्ट ११ मधील विवरणपत्र अत्यंत महत्वाचे असल्याने त्यात परिपूर्ण माहिती भरली जाईल याची खबरदारी प्रभाग रचना समितीने घ्यावी.

परिशिष्ट १२

(परिच्छेद क्र. ११.७)

विशेष ग्रामसभेचे इतिवृत्त

आज दि. ----- रोजी सकाळी / दुपारी ----- वाजता ग्रामपंचायत कार्यालयात / चावडीमध्ये ग्रामपंचायत ----- तालुका ----- च्या निवडणुकीसाठी सदरील ग्रामपंचायतीचे प्रभागनिहाय जागा चिठ्ठ्या टाकून अथवा यथास्थिती प्राधान्यक्रमाने आरक्षण निश्चित करण्यासाठी खालीलप्रमाणे प्रतिनिधी उपस्थित होते.

अ.क्र.	प्रतिनिधीचे नाव	स्वाक्षरी
१		
२		
३		
४		
५		
६		
७		
८		
९		

प्रथम उपस्थित सर्व प्रतिनिधी / नागरिक यांना ग्रामपंचायतीच्या निवडणुकीसंबंधी खालील तक्त्यात नमूद केल्याप्रमाणे सविस्तर माहिती देण्यात आली.

याप्रमाणे तरतूद असल्याने सदर गावातील एक लहान मुलगा / मुलगी / चि./ कु. ----- वय --- याची चिठ्ठी काढण्यासाठी सर्वानुमते निवड करण्यात आली.

वरीलप्रमाणे कार्यपध्दती अनुसरल्यानंतर सर्व जागांबद्दल तपशिलवार माहिती देण्यात आली. त्यानंतर सर्व प्रवर्गातील स्त्री राखीव जागा, प्रभागनिहाय निश्चित करण्यासाठी उपरोक्त नमूद केलेल्या लहान मुलाच्या हाताने उपस्थित सर्व नागरिक / प्रतिनिधी यांचे समक्ष चिठ्ठ्या काढण्यात आल्या, अथवा यथास्थिती प्राधान्यक्रम विचारात घेऊन आरक्षित प्रभाग निश्चित करण्यात आले. त्यानुसार खालील तक्त्यात दर्शविल्याप्रमाणे जागा निश्चित करण्यात आल्या :-

अ.क्र.	राखीव जागेचा प्रकार	जागांची संख्या	लॉटरीकरीता उपलब्ध प्रभाग क्रमांक/ पैकी आलेले प्रभाग
१	२	३	४
१	अनुसूचित जातीच्या राखीव जागा		
	अनुसूचित जाती स्त्री राखीव जागा (सोडतीनुसार)		
२	अनुसूचित जमातीच्या राखीव जागा		
	अनुसूचित जमाती स्त्री राखीव जागा (सोडतीनुसार)		
३	नागरिकांचा मागासवर्ग प्रवर्गाच्या राखीव जागा		
	नागरिकांचा मागासवर्ग प्रवर्गाच्या स्त्री राखीव जागा (सोडतीनुसार)		
४	सर्वसाधारण स्त्री राखीव जागा (सोडतीनुसार)		
५	सर्वसाधारण जागा		

वरीलप्रमाणे चिठ्ठ्या टाकण्याची कार्यपध्दती सर्व उपस्थित नागरिक / प्रतिनिधी यांचे समक्ष पूर्ण करण्यात आली. लॉट पध्दतीनुसार निश्चित केलेल्या प्रभागनिहाय जागेबाबत त्यांची काहीही तक्रार आहे किंवा कसे हे विचारण्यात आले. संबंधितांना प्रभागनिहाय बिनराखीव जागांचा तपशिल देण्यात येऊन वरीलप्रमाणे कामकाज पूर्ण करण्यात येऊन उपस्थित सदस्य / नागरिकांचे / प्रतिनिधींचे आभार मानून विषयांकीत सभा संपल्याचे जाहीर करण्यात आले.

तहसिलदार /

तहसिलदार यांनी प्राधिकृत केलेला अधिकारी

दिनांक:

टीप:

(१) सभेत द्यायच्या माहितीमध्ये प्रथम कोणत्या सालाची जनगणना विचारात घेतली ते वर्ष, जनगणनेनुसार एकूण लोकसंख्या, अ.जा. व अ.ज. ची लोकसंख्या, देय सदस्य संख्या, देय प्रभाग, देय प्रभागनिहाय सदस्य संख्या, देय आरक्षित जागांची संख्या देण्यात यावी.

(२) यानंतर उतरत्या क्रमाने आरक्षित झालेल्या अ.ज. अ.जा. व नागरिकांचा मागासवर्ग प्रवर्ग जागांची माहिती ग्रामसभेस द्यावी, व या उतरत्या क्रमामुळे चक्रानुक्रम कसा पाळण्यात आला हे समजावून सांगावे.

(३) यानंतर प्रभागनिहाय राहिलेल्या जागांमधून कोणत्या प्रवर्गाचे सोडतीने किती चिठ्ठ्या काढावयाच्या आहेत याबाबत ग्रामसभेस माहिती देवून सोडतीची तयारी करावी.

परिशिष्ट १३

(परिच्छेद क्र. ११.८.१)

प्रारूप प्रभाग रचनेची नोटिस व माहितीचा तक्ता

(नियम ५ (२) पहा)

नोटीस

मी, -----, राज्य निवडणूक आयुक्तांकडून प्राधिकृत करण्यात आलेला अधिकारी मुंबई ग्रामपंचायत (सदस्यांची संख्या, प्रभागात विभाजन करणे व जागा राखून ठेवणे) नियम, १९६६ याच्या नियम ५(२) अनुसार अधिसूचनेचा पुढील मसुदा गावातील सर्व नागरिकांच्या माहितीसाठी याद्वारे प्रसिध्द करित आहे व याद्वारे अशी नोटीस देत आहे की, उक्त अधिसूचनेच्या मसुद्याच्या संबंधात गावातील कोणत्याही व्यक्तीने आक्षेप किंवा सूचना दि.----- पूर्वी दाखल केल्यास, त्या आक्षेप व सूचनांचा विचार केला जाईल.

अधिसूचना

क्रमांक -----

मुंबई ग्रामपंचायत (सदस्यांची संख्या, प्रभागात विभाजन करणे व जागा राखून ठेवणे) १९६६ याच्या नियम ५(१) अनुसार मी ----- राज्य निवडणूक आयुक्तांकडून प्राधिकृत करण्यात आलेला अधिकारी याद्वारे असे अधिसूचित करतो की,

(अ) ----- (नाव) ग्रामपंचायतीत ----- (संख्या) सदस्यांचा समावेश राहिल;

(ब) सदर ग्रामपंचायतीचे ----- (संख्या) प्रभागांमध्ये विभाजन करण्यात येईल;

(क) यासोबत असलेल्या अनुसूचीच्या नमुना 'ब' स्तंभ (५) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या सदस्यांची संख्या ही स्तंभ १ मध्ये अशा संख्येसमोर विनिर्दिष्ट केलेल्या प्रत्येक प्रभागातून निवडावयाच्या सदस्यांच्या संख्येइतकी राहिल;

(ड) अनुसूचीच्या स्तंभ (१) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेले प्रभाग हे, उक्त अनुसूचीच्या नमुना 'ब' मधील स्तंभ

(६), (७), (८) व (९)यामध्ये दर्शविल्याप्रमाणे अनुक्रमे अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, नागरिकांचा मागासवर्ग प्रवर्ग, सर्वसाधारण यांच्यासाठी ज्या प्रभागातून जागा राखून ठेवण्यात येतील असे प्रभाग असतील.

(इ) अनुसूचीच्या स्तंभ (१) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेले प्रभाग हे, उक्त अनुसूचीच्या नमुना 'ब' मधील स्तंभ १०(अ), १०(ब), १०(क) व १०(ड)यामध्ये दर्शविल्याप्रमाणे अनुक्रमे अनुसूचित जाती स्त्री, अनुसूचित जमाती स्त्री, नागरिकांचा मागासवर्ग प्रवर्ग स्त्री व सर्वसाधारण स्त्री यांच्यासाठी ज्या प्रभागातून जागा राखून ठेवण्यात येतील असे प्रभाग असतील.

(फ) ग्रामपंचायत -----मधील प्रभागनिहाय आरक्षण खालीलप्रमाणे आहे -
उदा.

लोकसंख्येनुसार अनुज्ञेय सदस्य संख्या	सदस्य संख्येनुसार अनुज्ञेय प्रभाग	प्रभागाची व्याप्ती/ विस्तार	प्रभागनिहाय सदस्य संख्या	आरक्षणाचा तपशिल
७	१		३	
	२		२	
३		२		

दिनांक

जिल्हाधिकारी

**अनुसूची
नमुना 'ब'**

ग्रामपंचायत -				तालुका-					जिल्हा -				
प्रभाग क्रमांक	प्रभागाची लोकसंख्या (लगतच्या जनगणनेनुसार)			निवडून द्यावयाच्या सदस्यांची एकूण संख्या	अनुसूचित जाती साठी राखून ठेवलेल्या एकूण जागांची संख्या	अनुसूचित जमाती साठी राखून ठेवलेल्या एकूण जागांची संख्या	नागरिकांच्या मागासवर्ग प्रवर्गासाठी राखून ठेवलेल्या एकूण जागांची संख्या	सर्व साधारण प्रवर्गा साठी एकूण जागांची संख्या	स्तंभ नं. ६,७,८ व ९ वर दर्शवण्यात आलेल्या आरक्षण पैकी स्त्रियांसाठी राखून ठेवलेल्या जागांची संख्या				एकूण स्त्रिया (अ+ब+क+ड)
	अ. जा	अ. ज.	एकूण						अ. जा. (स्त्री)	अ. ज. (स्त्री)	नागरिकांचा मागासवर्ग प्रवर्ग (स्त्री)	सर्व साधारण (स्त्री)	
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१० (अ)	१० (ब)	१० (क)	१० (ड)	११
एकूण													

टिप :- १) स्तंभ क्रमांक ५ मध्ये प्रभाग निहाय निवडून द्यावयाची एकूण सदस्य संख्या दिली आहे.

दिनांक _____ जिल्हाधिकारी

परिशिष्ट १४

(परिच्छेद क्र. १२.५)

हरकती व सूचनांचा गोषवारा

अनुक्रमांक	हरकतदाराचे नाव	प्रभाग क्रमांक	हरकतीचा थोडक्यात तपशील

ग्रामसेवक

तलाठी

दिनांक:

परिशिष्ट १५

(परिच्छेद क्र. १२.९)

हरकतींवरील सुनावणीचा अहवाल

अनुक्रमांक	हरकतदाराचे नाव	प्रभाग क्रमांक	हरकतीचा थोडक्यात तपशील	समितीचे निवेदन	उपविभागीय अधिकारी यांचे अभिप्राय

(मंडळ अधिकारी)
प्रभाग रचना समिती सदस्य

(गटविकास अधिकारी)
प्रभाग रचना समिती सदस्य

(तहसिलदार)
प्रभाग रचना समिती अध्यक्ष

दिनांक:

उपविभागीय अधिकारी
(प्रारूप प्रभाग रचनेवरील हरकतींची सुनावणी घेण्यासाठी प्राधिकृत अधिकारी)

परिशिष्ट १६

(परिच्छेद क्र. १३.१)

नमूना 'अ' (अंतिम प्रभाग रचनेची अधिसूचना व माहितीचा तक्ता)

(नियम ५ (१) पहा)

अधिसूचना

क्रमांक -----

मुंबई ग्रामपंचायत (सदस्यांची संख्या, प्रभागात विभाजन करणे व जागा राखून ठेवणे) १९६६ याच्या नियम ५ (१) अनुसार मी ----- राज्य निवडणूक आयुक्तांकडून प्राधिकृत करण्यात आलेला अधिकारी याद्वारे असे अधिसूचित करतो की,

- (अ) ----- (नाव) ग्रामपंचायतीत ----- (संख्या) सदस्यांचा समावेश राहिल;
- (ब) सदर ग्रामपंचायतीचे ----- (संख्या) प्रभागांमध्ये विभाजन करण्यात आले आहे.
- (क) यासोबत असलेल्या अनुसूचीच्या नमुना 'अ' स्तंभ (५) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या सदस्यांची संख्या ही स्तंभ १ मधील प्रभाग क्रमांकातून निवडून द्यावयाची आहे.
- (ड) अनुसूचीच्या स्तंभ (१) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेले प्रभाग हे, उक्त अनुसूचीच्या नमुना 'अ' मधील स्तंभ (६), (७) (८) व (९) यामध्ये दर्शविल्याप्रमाणे अनुक्रमे अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, नागरिकांचा मागासवर्ग प्रवर्ग व सर्वसाधारण यांच्यासाठी ज्या प्रभागातून जागा राखून ठेवण्यात येतील असे प्रभाग असतील.
- (इ) अनुसूचीच्या स्तंभ (१) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेले प्रभाग हे, उक्त अनुसूचीच्या नमुना 'अ' मधील स्तंभ १०(अ), १० (ब), १० (क) व १० (ड) यामध्ये दर्शविल्याप्रमाणे अनुक्रमे अनुसूचित जाती स्त्री, अनुसूचित जमाती स्त्री, नागरिकांचा मागासवर्ग प्रवर्ग स्त्री व सर्वसाधारण स्त्री यांच्यासाठी ज्या प्रभागातून जागा राखून ठेवण्यात येतील असे प्रभाग असतील.

(फ) ग्रामपंचायत -----मधील प्रभागनिहाय आरक्षण खालीलप्रमाणे आहे -
उदा.

लोकसंख्येनुसार अनुज्ञेय सदस्य संख्या	सदस्य संख्येनुसार अनुज्ञेय प्रभाग	प्रभागाची व्याप्ती/ विस्तार	प्रभागनिहाय सदस्य संख्या	आरक्षणाचा तपशिल	
७	१		३		
	२			२	
३			२		

दिनांक:

जिल्हाधिकारी

नमुना 'अ'

अनुसूची

ग्रामपंचायत -				तालुका-					जिल्हा -				
प्रभाग क्रमांक	प्रभागाची लोकसंख्या (लगतच्या जनगणनेनुसार)			निवडून द्यावयाच्या सदस्यांची एकूण संख्या	अनुसूचित जाती साठी राखून ठेवलेल्या एकूण जागांची संख्या	अनुसूचित जमाती साठी राखून ठेवलेल्या एकूण जागांची संख्या	नागरिकांच्या मागासवर्ग प्रवर्गासाठी राखून ठेवलेल्या एकूण जागांची संख्या	सर्व साधारण प्रवर्गा साठी एकूण जागांची संख्या	स्तंभ नं. ६,७,८ व ९ वर दर्शवण्यात आलेल्या आरक्षण पैकी स्त्रियांसाठी राखून ठेवलेल्या जागांची संख्या				एकूण स्त्रिया (अ+ब+क+ड)
	अ. जा	अ. ज.	एकूण						अ. जा. (स्त्री)	अ. ज. (स्त्री)	नागरिकांच्या मागासवर्ग प्रवर्ग (स्त्री)	सर्व साधारण (स्त्री)	
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१० (अ)	१० (ब)	१० (क)	१० (ड)	११
एकूण													
टिप :- १) स्तंभ क्रमांक ५ मध्ये प्रभाग निहाय निवडून द्यावयाची एकूण सदस्य संख्या दिली आहे.													
दिनांक								जिल्हाधिकारी					